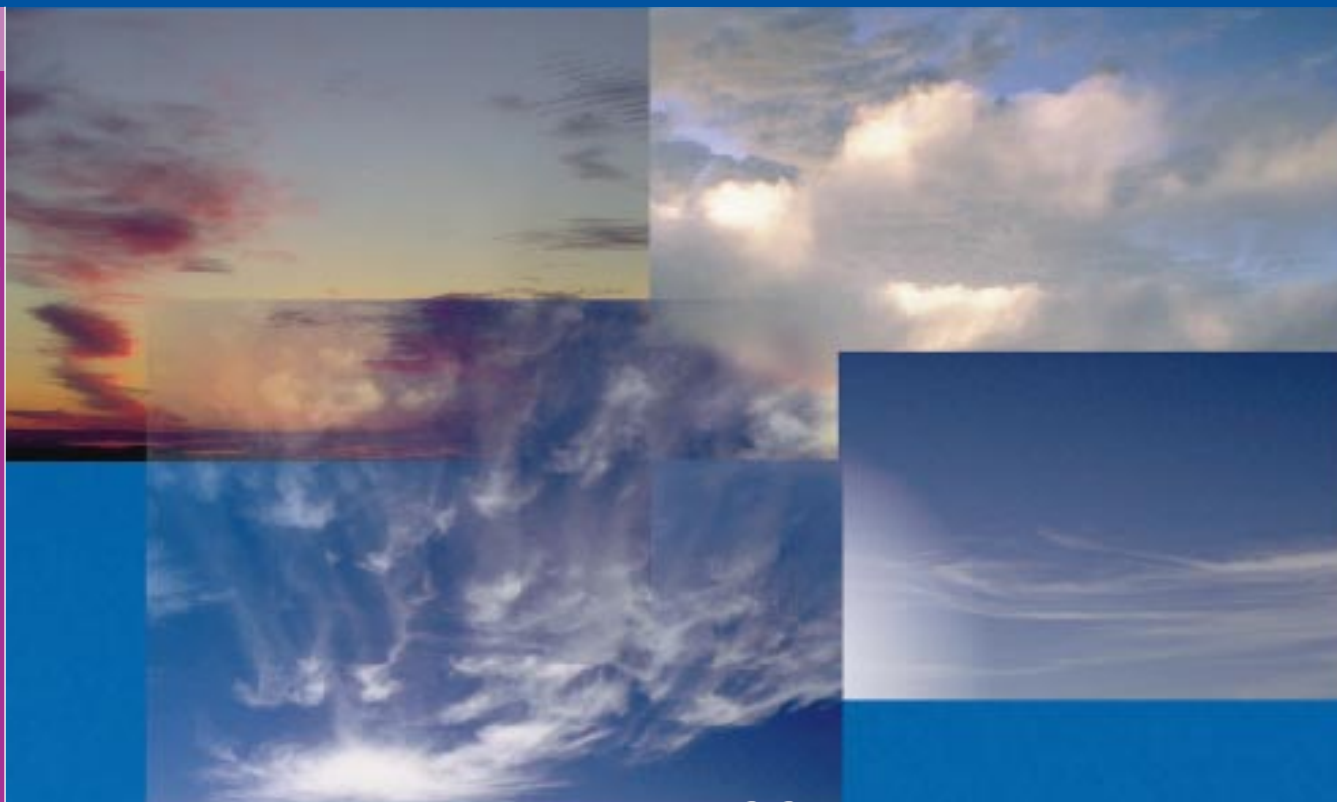

Demografisch verslag

Sociale bescherming & acties op sociaal gebied

1997

Werkgelegenheid & sociale zaken

Europese Commissie

Demografisch verslag

1997

Werkgelegenheid & sociale zaken

Sociale bescherming en acties op sociaal beleid

Europese Commissie

Directoraat-generaal werkgelegenheid, industriële betrekkingen
en sociale zaken
Eenheid V/E.1

Manuscript voltooid in september 1997

Dit document is gebaseerd op document COM(97) 361 def.

Noot voor de lezer

Alle in dit verslag gepresenteerde statistieken werden ter beschikking gesteld door het Bureau voor de statistiek van de Europese Gemeenschappen.

Nog veel meer gegevens over de Europese Unie vindt u op Internet via de Europaserver (<http://europa.eu.int>).

Bibliografische data bevinden zich aan het einde van deze publicatie.

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 1998

ISBN 92-828-0875-0

© Europese Gemeenschappen, 1998
Overneming met bronvermelding toegestaan.

Printed in Germany

Inhoud

Inleiding	5
Deel 1 — Effecten van demografische verandering op de arbeidsmarkt	7
Deel 2 — Betekenis van de regionale dimensie	19
Deel 3 — Demografische trends in de landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd.....	29
Bijlage	33

Inleiding

De demografie wordt steeds belangrijker, omdat de leeftijds piramide door de tragere bevolkingsgroei en de vergrijzing in een steeds sneller tempo van structuur verandert. In het vorige verslag⁽¹⁾ kwam men tot de conclusie dat, uitgaande van de huidige trends, de bevolking boven de zestig jaar de komende dertig jaar met 50 % zou kunnen toenemen, terwijl het aantal jongeren (0-19 jaar) en volwassenen (20-59 jaar) in diezelfde periode respectievelijk met 11 % en 6 % zou dalen.

De effecten van deze onmiskenbare overgang naar een veel oudere bevolking zullen tot halverwege de volgende eeuw merkbaar zijn.

Nu al zijn de eerste effecten van een vergrijzende bevolking merkbaar op het terrein van de sociale zekerheid, in het bijzonder met betrekking tot de ouderdomspensioenen, maar ook op het gebied van de gezondheidszorg. De vergrijzing zal de toekomstige financiering van het socialezekerheidsstelsel, waarvoor men grotendeels afhankelijk is van de bijdragen van de werkende bevolking, in grote mate belasten. De trends voor de bevolkingsgroei duiden zowel op een afname van de bevolking in de werkende leeftijd als van een toename van het aantal ouderen. Naarmate het aantal ouderen groeit, zal hun betekenis in de maatschappij groter worden. De demografie is dus nu al een cruciale factor aan het worden waarmee bij de modernisering van het socialezekerheidsstelsel rekening moet worden gehouden.

Demografische veranderingen zullen ook gevolgen hebben voor de kenmerken van de populatie in de werkende leeftijd die de beroepsbevolking vormt. Welke demografische veranderingen zal de werkende bevolking ondergaan? Welk effect zullen deze veranderingen op de arbeidsmarkt hebben? En zullen deze veranderingen om specifieke maatregelen vragen? In deel 1 van dit verslag zal nader op deze vragen worden ingegaan.

De toestand op EU-niveau zal ook gevolgen hebben voor regionale evenwichtssituaties op het sociaal-economische vlak. Dit vormt het aandachtspunt van deel twee van dit verslag. Zal demografische verandering bijdragen aan het verminderen van regionale verschillen of zullen sommige regio's zich juist voor steeds grotere verschillen gesteld zien? En op lokaal niveau: hoe kan de arbeidsmarkt worden afgestemd op de reservoirs van beschikbaar

re arbeidskrachten? Zal het actiekader voor elke regio verschillend zijn?

In deel drie van dit verslag worden de belangrijkste demografische trends in de twaalf landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd⁽²⁾, in kaart gebracht. Deze analyse zal bijdragen aan een beter inzicht in de betekenis van demografie voor deze groep landen die diepgaande economische veranderingen ondergaan.

Of het onderwerp nu sociale zekerheid, werkgelegenheid of structuurbeleid is, de demografische variabele is voorbestemd om een essentiële factor te zijn bij het analyseren van problemen en bij het ontwikkelen van een passend beleid voor de aanpak van die problemen. De ontwikkeling van een middellange- tot langetermijnperspectief voor beleidsanalyse en -ontwikkeling is voor de Unie van vitaal belang.

Vandaar dat de Commissie het Demografisch verslag 1997 aanbiedt als basis voor reflectie en reacties van beleidsmakers in de hele Unie.

(1) Zie „De demografische situatie in de Europese Unie — 1995”, Europese Commissie, Directoraat-generaal V.

(2) Malta is in de studie opgenomen hoewel het land het indienen van zijn lidmaatschapsaanvraag heeft opgeschort.

Effecten van demografische verandering op de arbeidsmarkt

Tussen demografische verandering en de arbeidsmarkt bestaan tal van verbanden. Op drie daarvan willen wij hieronder in het bijzonder de aandacht vestigen:

1. demografische verandering wijzigt de interne kenmerken van de arbeidsmarkt. De alteraties die veranderingen op het demografische vlak in de structuur en omvang van de reservoirs van beschikbare arbeidskrachten teweegbrengen, beïnvloeden de basiscondities waaronder de arbeidsmarkt functioneert;
2. demografische verandering beïnvloedt de arbeidsmarkt ook door de druk die daardoor op socialezekerheidsstelsels wordt uitgeoefend. Onevenwichtigheden tussen het aantal actieve en niet-actieve personen hebben niet alleen gevolgen voor de financiering en organisatie van de sociale zekerheid, maar ook voor het functioneren van de arbeidsmarkt zelf;
3. voor de omvang van de actieve bevolking zijn niet alleen de leeftijdsopbouw en de geslachtelijke structuur van een bevolking bepalend, maar ook de demografie van gezinnen en huishoudens. De neiging tot het vormen van paren of het uiteengaan van koppels, het creëren van een gezin, de beschikbaarheid van kinderopvang en de omstandigheden waaronder jongeren en ouderen leven, zijn allemaal demografische factoren die een rol kunnen spelen bij de beslissing of mensen wel of geen baan nemen. Aan de andere kant beïnvloeden de mogelijkheden die door de arbeidsmarkt worden geboden, de toekomstplannen van individuen en huishoudens.

Deze drie verbanden werden door de Commissie in haar laatste verslag over de demografische situatie naar voren gehaald, waarbij zij een eerste kwantitatieve beoordeling gaf van de gevolgen van vergrijzing voor de sociale zekerheid. De mogelijke effecten van demografische verandering op de arbeidsmarkt zijn echter net zo belangrijk. In dit hoofdstuk wordt een beeld gegeven van wat waarschijnlijk de belangrijkste effecten van demografische verandering op dit terrein zullen zijn.

Men mag niet vergeten dat deze effecten niet meer dan een achtergrond vormen voor andere factoren die onvermijdelijk gaan meespelen, zoals economische groei en productiviteit. Desalniettemin zullen de analyses in dit verslag, binnen de beperkingen van de gehanteerde aanpak, inzicht geven in de effecten en omvang van de demografische verandering en van de marges voor het

uitzetten van beleid met betrekking tot de verschillende bevolkingsgroepen.

Waarom bij het definiëren van de bevolking in de werkende leeftijd is gekozen voor de leeftijdsgroep van 20-64 jaar

In het verslag van 1995 werd de „bevolking in de werkende leeftijd” gedefinieerd als de groep personen tussen 20 en 59 jaar oud. Sindsdien is onderzocht hoe de verhouding van de actieve tot de niet-actieve bevolking verandert als de huidige trend van langere studies en vroegere uittrekking doorzet. Daardoor werd het mogelijk de kosten van de status quo te beoordelen. Er dient echter te worden opgemerkt dat het patroon „jong-onderwijs, volwassen-werk, oud-met pensioen” steeds minder aan de werkelijkheid beantwoordt, waardoor de selectie van leeftijdsgroepen heel moeilijk is.

Voor de onderhavige analyse van toekomstscenario's werd uitgegaan van personen tussen 20 en 64 jaar oud, omdat deze groep het meest illustratief is. Op de eerste plaats zal de huidige trend waarbij jongeren steeds langer studeren voordat zij hun intrede doen op de arbeidsmarkt, naar alle waarschijnlijkheid doorzetten — zeker als men ervan uitgaat dat de aard van de economische activiteit met zich brengt dat de opleidingseisen die op de arbeidsmarkt worden gesteld, steeds hoger worden. Op de tweede plaats voelt de actieve bevolking nu al de last van de ouderdomspensioenen die zij moet financieren. Deze trends vragen om een beleid dat is gericht op een verhoging van de huidige werkzaamheidsniveaus.

Aan de keuze van deze leeftijdsgroep is uit het oogpunt van demografische projectie nog een voordeel verbonden. Aangezien deze studie betrekking heeft op de periode 1995-2015, zijn de mensen die in het jaar 2015 20 jaar worden, al geboren. Hypothesen aangaande de toekomstige vruchtbaarheid van de leeftijdsgroep van 20 tot 64 jaar, een element van onzekerheid dat de betrouwbaarheid van de voorspellingen zou hebben verminderd, hebben derhalve geen invloed op deze projecties.

Globale verandering in de bevolking in de werkende leeftijd

In figuur 1 wordt de omvang van de verandering voor de totale bevolking van de Unie vergeleken met de omvang van de verandering binnen de leeftijdsgroep van 20 tot 64 jaar, uitgaande van drie scenario's van demografische verandering⁽¹⁾.

Er kunnen drie opeenvolgende perioden worden onderscheiden:

- de afgelopen 20 jaar is de bevolking in de werkende leeftijd sneller toegenomen dan de totale bevolking;
- de komende 15 jaar zal de bevolking in de werkende leeftijd zich op een betrekkelijk constant niveau stabiliseren, terwijl de totale bevolking zal blijven toenemen;
- na zo'n 15 jaar zal de bevolking in de werkende leeftijd aanzienlijk beginnen af te nemen, terwijl de groei van de totale bevolking zal verminderen, en wel in een steeds trager tempo.

Kortom

Na een periode van groei, stabiliseerde de bevolking in de werkende leeftijd zich rond 1995; over zo'n 15 jaar zal zij beginnen af te nemen.

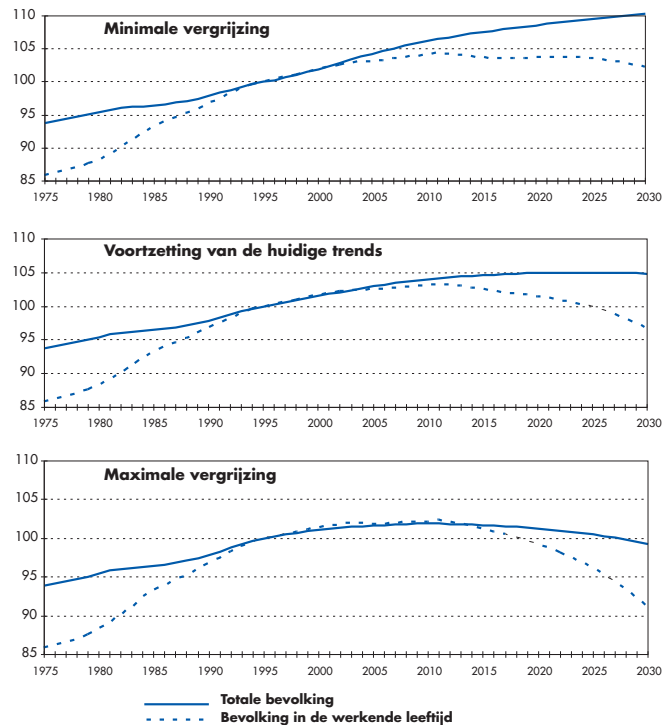
Verwante kwesties

Het vertraagde groeitempo en de daaropvolgende afname van de bevolking in de werkende leeftijd zou het overschot aan arbeidskrachten kunnen verminderen als de participatie in de arbeidsmarkt op het huidige niveau blijft. Anderzijds zullen de demografische trends binnen de totale bevolking de last van de sociale premies op de werkende bevolking doen toenemen.

Figuur 1 —

Veranderingen in de totale bevolking en in de bevolking in de werkende leeftijd (20 tot 64 jaar)

indexcijfer is 100 voor basisjaar 1995 voor drie demografisch scenario's

Bron: Eurostat, waarnemingen tot 1995, projecties na die datum.

⁽¹⁾ In bijlage A worden vijf scenario's gegeven. De drie scenario's in kwestie (jong, basis en oud) plus nog twee scenario's (hoog en laag).

Afhankelijkheidsrelaties

Binnen de beperkingen van de hier gehanteerde demografische benadering kan het meten van de afhankelijkheidsgraad, zoals grafisch weergegeven in figuur 2, een goed idee geven van de druk op de sociale zekerheid en het effect daarvan op de arbeidsmarkt:

- het totaal aantal afhankelijke personen is de laatste 20 jaar afgenomen, en wel om twee redenen: ten eerste omdat de geboortegolfgeneratie tot de actieve bevolking is toegenomen, en ten tweede omdat het vruchtbaarheidscijfer na 1975 is gedaald;
- het totaal aantal afhankelijke personen zal weer toenemen; aanvankelijk vanwege de kleinere toestroom van personen in de werkende leeftijd en later, dat wil zeggen na 2010, omdat de geboortegolfgeneratie „met pensioen gaat”. De toename van het aantal ouderen zal de hoofdoorzaak voor de stijging van de socialezekerheidsuitgaven zijn;
- zelfs wanneer er een breuk optreedt in de vruchtbaarheidstrends, zoals voorzien in het scenario dat uitgaat van een geringe vergrijzing (scenario c), zal dit op de lange termijn niet voldoende zijn om de relatieve toename van het aantal afhankelijken te voorkomen, omdat het aandeel van ouderen in de totale bevolking steeds groter wordt.

Definities

$$\begin{aligned} \text{Totale afhankelijkheid (TA)} &= [0-19 \text{ jaar} + 65 \text{ jaar en ouder}] \div [20-64 \text{ jaar}] \\ \text{Afhankelijkheid van ouderen (AO)} &= [65 \text{ jaar en ouder}] \div [20-64 \text{ jaar}] \\ \text{Afhankelijkheid van jongeren (AJ)} &= [0-19 \text{ jaar}] \div [20-64 \text{ jaar}] \\ \text{TA} &= \text{AO} + \text{AJ} \end{aligned}$$

Kortom

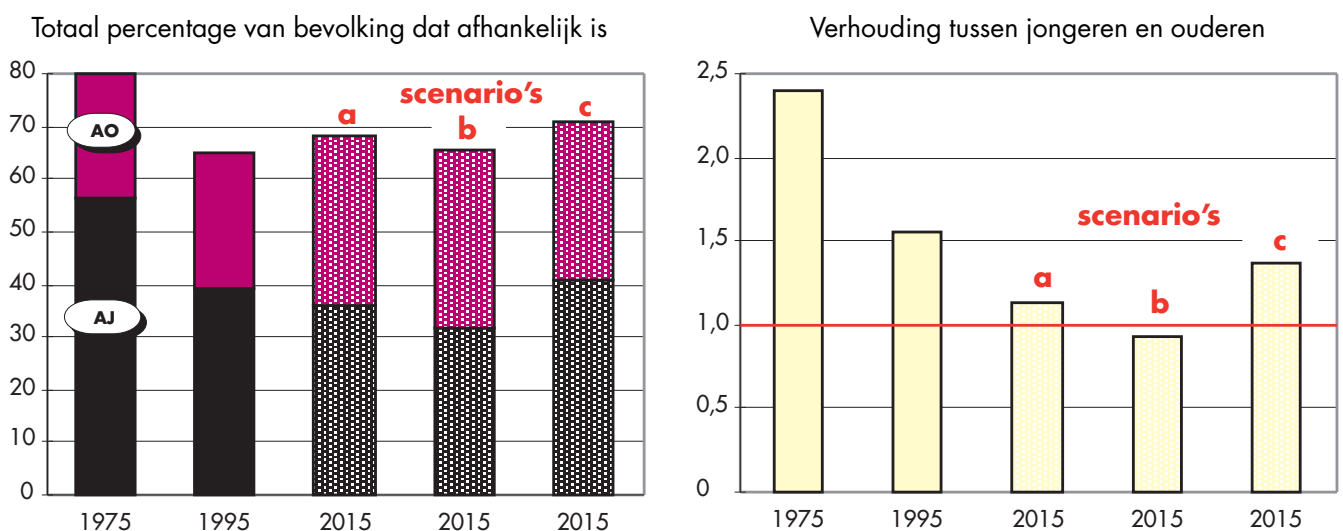
De stijging van het afhankelijkheidspercentage wijst op een toename van de sociale uitgaven ten behoeve van ouderen.

Verwante kwesties

De variaties in de omvang van de afhankelijkheid en de stijging van het aantal ouderen ten opzichte van het aantal jongeren, zijn factoren die gevolgen zullen hebben voor de kosten en organisatie van het socialezekerheidsstelsel. De omvang van de effecten zal ook voor een groot deel afhangen van andere factoren, zoals groei, productiviteit en het aantal nieuwe arbeidsplaatsen dat wordt gecreëerd. Zie „Some economic implications of demographic trends up to 2020”, *European Economy*, 56 (1994).

Figuur 2 —

Maatstaf voor demografische afhankelijkheid (EU-15)

Scenario's: a = voortzetting van huidige trend; b = maximale vergrijzing; c = minimale vergrijzing

Bron: Eurostat, demografische projecties 1996.

Demografie en veranderingen in de actieve bevolking

Met een meer diepgaande analyse kan worden beoordeeld welke gevolgen een verandering van de leeftijdspiramide voor de actieve bevolking heeft. Hoe hebben alteraties in de omvang van de verschillende leeftijdsgroepen de groei van de actieve bevolking in het verleden beïnvloed en hoe zullen zij dat in de toekomst doen? De antwoorden op deze vragen worden in figuur 3 gegeven.

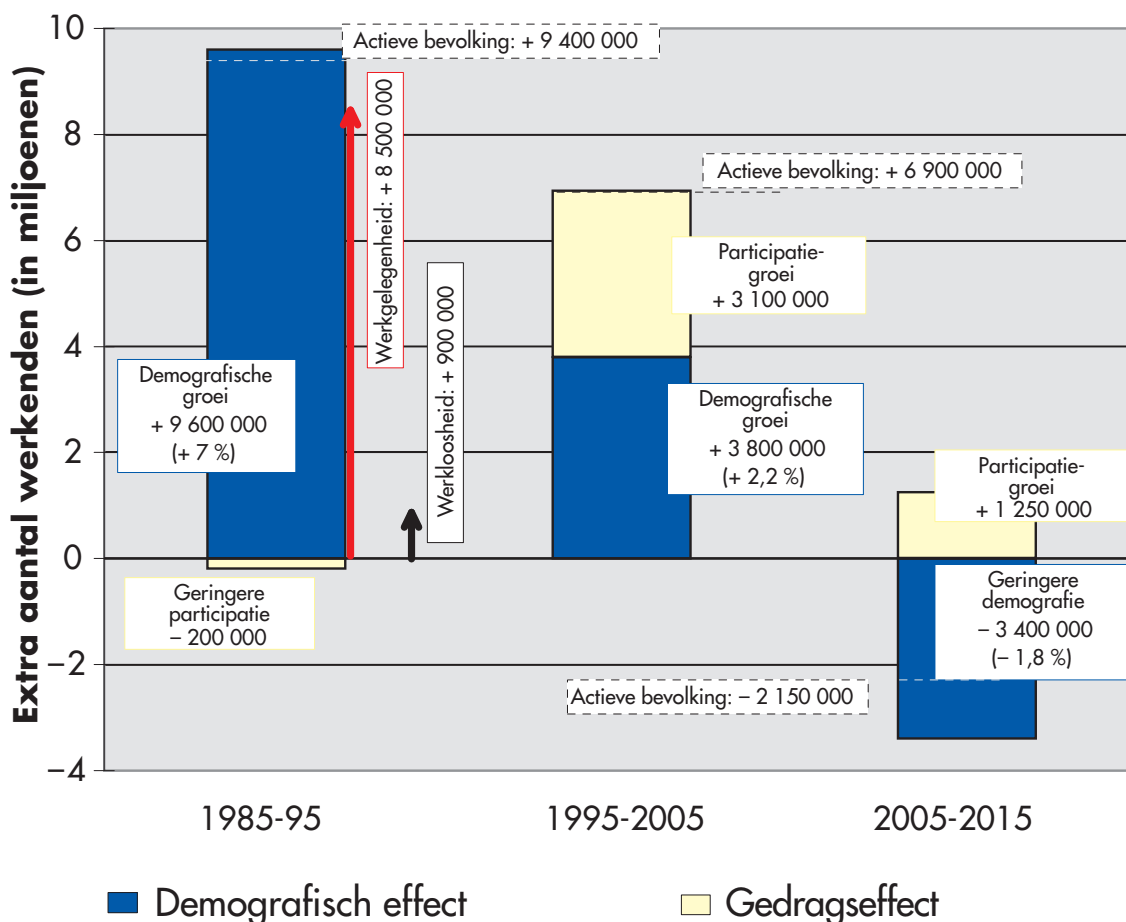
Op basis van bepaalde hypothesen wordt getracht om aan de hand van deze analyse voor elk van de drie decennia vast te stellen welke factoren tot een verandering in de omvang van de actieve bevolking leiden (zie model in bijlage B en de toelichting aangaande de herkomst van de gegevens).

Deze verandering wordt bepaald door twee factoren:

- de „demografische” factor: uitsluitend de variatie in leeftijdsopbouw, geslachtelijke structuur en bevolkingsomvang (waarbij de bedrijvigheidsgraad dus constant wordt gehouden);
- de factor „gedrag”: het feit dat de jaarlijkse bedrijvigheidsniveaus per leeftijdsgroep en geslacht in de loop der tijd veranderen (dus het verschil tussen de „werkelijke” omvang van de actieve bevolking en de omvang van deze populatie als het „bedrijvigheidsniveau” als een constante grootte wordt gezien).

Figuur 3 —

Betekenis van respectievelijk de demografische factor en de factor „gedrag” met betrekking tot veranderingen in de omvang van de werkende bevolking (EU-12 en EU-15)

Bronnen: Eurostat, demografische projecties 1996, basisscenario.
Eurostat, Labour Force Survey (EU-12 1985-1995, EU-15 na 1995).
Eurostat, projecties aangaande bedrijvigheidsniveaus.

Op basis van een analyse van gegevens van voorgaande jaren kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- in het Europa van de Twaalf⁽¹⁾ voegden zich tussen 1985 en 1995 9,4 miljoen mensen bij de actieve bevolking, hetgeen neerkomt op een groeicijfer van 7 %. In diezelfde periode zou de demografische verandering tot een toename van 9,6 miljoen hebben geleid, tenminste als dit de enige factor was geweest, dus 200 000 meer dan feitelijk zijn geregistreerd. Het laatstgenoemde cijfer duidt op een aanzienlijke vermindering van de participatie in de arbeidsmarkt;
- in diezelfde periode steeg het aantal banen met slechts 8,5 miljoen. Aangezien het aantal werkende volwassenen meer toenam dan het aantal banen, is het verschil gelijk aan de absolute stijging van de werkloosheid: 900 000 tussen 1985 en 1995⁽²⁾.

Eenzelfde aanpak is bij de ontwikkeling van toekomst-scenario's gehanteerd.

Veranderingen in de graad van werkgelegenheid buiten beschouwing gelaten, kunnen wij de volgende trends in de ontwikkeling van de actieve bevolking verwachten:

- de actieve bevolking zal tegen het jaar 2005 met zo'n 6,9 miljoen zijn gestegen, hetgeen neerkomt op een lager groeitempo dan in de voorgaande periode. Demografische verandering zal voor een kleiner deel verantwoordelijk zijn voor deze stijging, die voor 50 % het gevolg van een grotere participatie in de arbeidsmarkt zal zijn;
- de komende 10 jaar — 2005 tot 2015 — zou de actieve bevolking wel eens met 2,15 miljoen kunnen afnemen. Een verwachte demografische daling van 3,4 miljoen mensen zal deels worden tenietgedaan door het feit dat er nog eens 1,25 miljoen mensen in de arbeidsmarkt zullen participeren.

Bij toekomstige trends in de ontwikkeling van de bevolking in de werkende leeftijd, zouden migratiestromen een belangrijke rol kunnen spelen⁽³⁾. Migratie heeft er in zekere mate toe bijgedragen dat deze bevolkingsgroep het laatste decennium is toegenomen en minder snel is vergrijsd.

Kortom

- *Door de sterke stijging van het arbeidsaanbod die de demografische verandering heeft teweeggebracht, is de arbeidsmarkt de laatste 10 jaar extra onder druk gezet. Samen met de groei van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt heeft deze stijging tot een toename van de actieve bevolking geleid.*
- *Zelfs als de participatie in de arbeidsmarkt toeneemt, zullen de spanningen op de arbeidsmarkt door de demografische daling snel afnemen.*
- *De betekenis van veranderingen in de participatiegraad voor de toekomstige groei van de beroepsbevolking zal groter worden.*
- *Ook economische prestaties, productiviteitsgroei en toekomstige migratietrends kunnen een belangrijke rol gaan spelen.*

Verwante kwesties

Voorspellingen aangaande de toekomstige ontwikkeling van de actieve bevolking worden van cruciaal belang voor beleidsvorming. De tweeledige doelstelling om de werkloosheid te verminderen en financieel evenwichtige socialezekerheidsstelsels te creëren, vereist een kader voor het stimuleren en vergroten van de participatie van potentieel beschikbare arbeidskrachten (voornamelijk vrouwen en de bevolking in de werkende leeftijd die ouder is dan 55 jaar), in combinatie met het stimuleren van een economische groei die veel banen creëert.

⁽¹⁾ Gegevens over de actieve bevolking van EU-15 zijn alleen beschikbaar voor de periode vanaf 1995.

⁽²⁾ Tussen 1985 en 1995, de piekjaren van de werkloosheid, groeide het totaal aantal werklozen van rond 15 miljoen naar 16,8 miljoen, waarvan ongeveer 900 000 in de nieuwe Länder te vinden waren. Dit getal is in deze analyse niet verwerkt.

⁽³⁾ Zie scenario's van Eurostat in bijlage A.

Structuur van de populatie in de leeftijdsklasse van 20 tot 64 jaar

In het bovenstaande werd ervan uitgegaan dat trends in de ontwikkeling van de bevolking in de werkende leeftijd en in de ontwikkeling van de actieve bevolking nauw met elkaar samenhangen. Maar hoe ziet de leeftijdsopbouw van deze populatie er uit?

Figuur 4 laat zien dat de bevolking in de werkende leeftijd op dit punt enkele belangrijke veranderingen zal ondergaan:

- kenmerkend voor de afgelopen 20 jaar is de toetreding van de geboortegolfgeneratie tot de bevolking in de werkende leeftijd geweest, met als gevolg een grote stijging in alle leeftijdsgroepen, in het bijzonder in de middengroep van 30- tot 49-jarigen;
- de komende 20 jaar, daarentegen, zullen grote verschillen in de bijdragen van de verschillende leeftijdsgroepen laten zien. De leeftijdsgroep van 20 tot 29 jaar, een groep die de bevolking in de werkende leeftijd aanvult, zal met 11 miljoen afnemen, de omvang van de middengroep zal op het huidige niveau blijven, en de oudste groep, die van 50- tot 64-jarigen, zal met 16,5 miljoen toenemen, ofwel meer dan 25 %.

Kortom

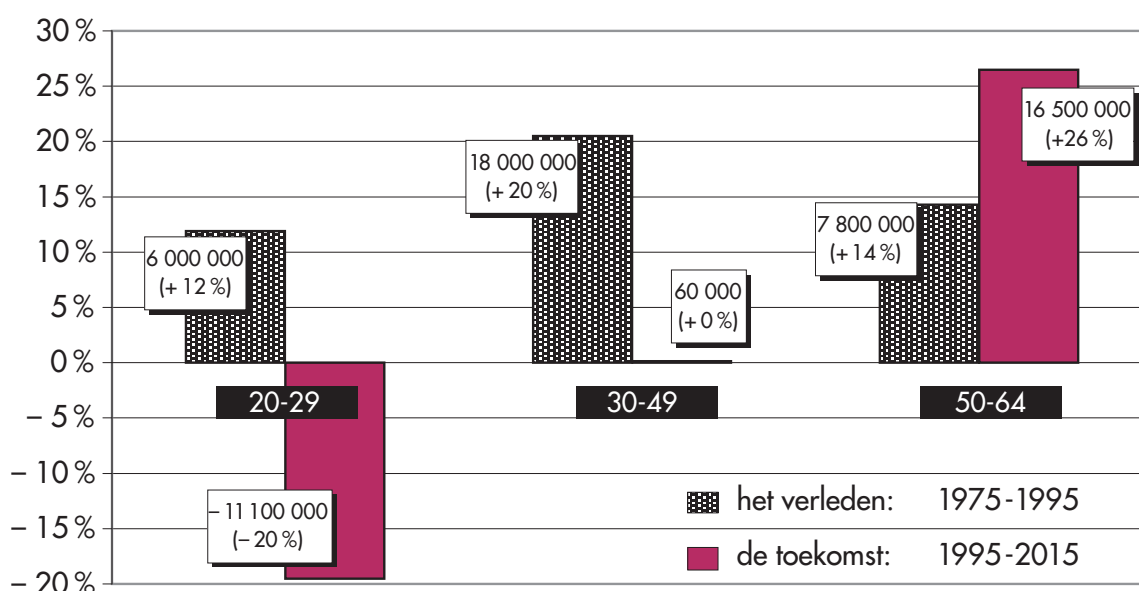
De bevolking in de werkende leeftijd zal zich de komende 20 jaar onderscheiden door een zeer ongelijke groei voor de verschillende leeftijdsgroepen, waarmee een einde komt aan de evenwichtige groei van de afgelopen 20 jaar.

Verwante kwesties

Het grotere aantal oudere werknemers zal om een nieuwe aanpak vragen van alle kwesties die gerelateerd zijn aan de verbanden tussen de arbeidsmarkt en de organisatie van de arbeid. De arbeidsomstandigheden, de arbeidsproductiviteit en de continue bijscholing van werknemers, worden stuk voor stuk cruciale thema's.

Figuur 4 —

Toename in bepaalde leeftijdsgroepen tussen 1975-1995 en 1995-2015 (EU-15)

Bron: Eurostat, waarnemingen tot 1995, projecties na die datum. Basisscenario.

Vergrijzing van de bevolking in de werkende leeftijd

De twee breekpunten die in de indicatoren voor vergrijzing naar voren komen, vragen om een nadere analyse.

1995, eerste breekpunt

De verwachte aanzienlijke afname van het aantal personen tussen de 20 en 29 jaar zal in combinatie met de toename van het aantal personen tussen de 50 en 64 jaar resulteren in een duidelijke vergrijzing van het beschikbare reservoir van arbeidskrachten.

De stijging van de gemiddelde leeftijd van de bevolking tussen de 20 en 64 jaar, zoals grafisch weergegeven in figuur 5, is hiervoor een eerste aanwijzing.

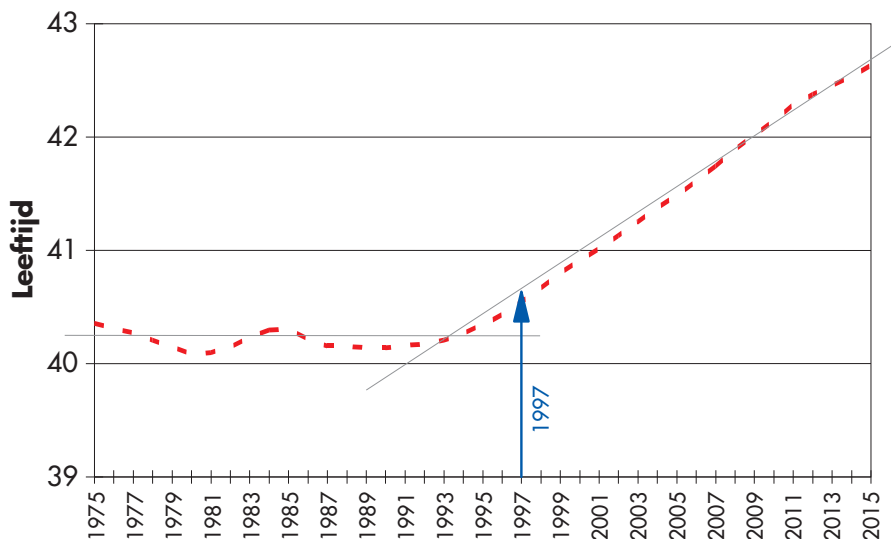
- De gemiddelde leeftijd van deze bevolkingsgroep was in de periode 1975-1995 iets meer dan 40 jaar en vertoonde in die periode nauwelijks wijzigingen.
- Sinds 1995 is er sprake van een duidelijke tendens tot stijging van de gemiddelde leeftijd, zoals duidelijk blijkt uit een vergelijking van de hellingshoeken van de curven voor de twee perioden.
- Nadat de gemiddelde leeftijd de laatste 20 jaar stabiel is gebleven, zal deze tegen 2015 met gemiddeld 2,5 jaar zijn gestegen, hetgeen aanzienlijk is.

Kortom

Vanaf 1995 zal de gemiddelde leeftijd van de actieve bevolking tot na 2015 een aanzienlijke en continue stijging vertonen.

Figuur 5 —

Verandering van de gemiddelde leeftijd van de bevolking in de werkende leeftijd (20-64 jaar) (EU-15)

Bron: Eurostat, waarnemingen tot 1995, projectie na die datum. Basisscenario.

2010, tweede breekpunt

Het tweede breekpunt heeft betrekking op het relatieve aandeel van degenen van wie verwacht wordt dat zij zich voor de eerste keer bij de actieve bevolking zullen voegen, namelijk de populatie in de leeftijdsklasse van 20 tot 29 jaar, vergeleken met degenen die op het punt staan deze groep te verlaten, dat wil zeggen de populatie in de leeftijdsklasse van 55 tot 64 jaar. Uit figuur 6 blijkt:

- dat het aandeel van de leeftijdsgroep van 20 tot 29 jaar sinds begin jaren negentig voortdurend is afgenomen, terwijl het aandeel van de oudste groep rond het jaar 2000 zal gaan toenemen;
- dat de twee leeftijdsgroepen in 2010 even groot zullen zijn, waarbij elk van beide een vijfde van de bevolking in de werkende leeftijd zal vertegenwoordigen;
- dat na die datum de oudste groep in de actieve bevolking geleidelijk een steeds groter deel van de actieve bevolking zal uitmaken dan de leeftijdsgroep van 20 tot 29 jaar. Tegelijkertijd zal de totale bevolking in de werkende leeftijd gaan afnemen.

Kortom

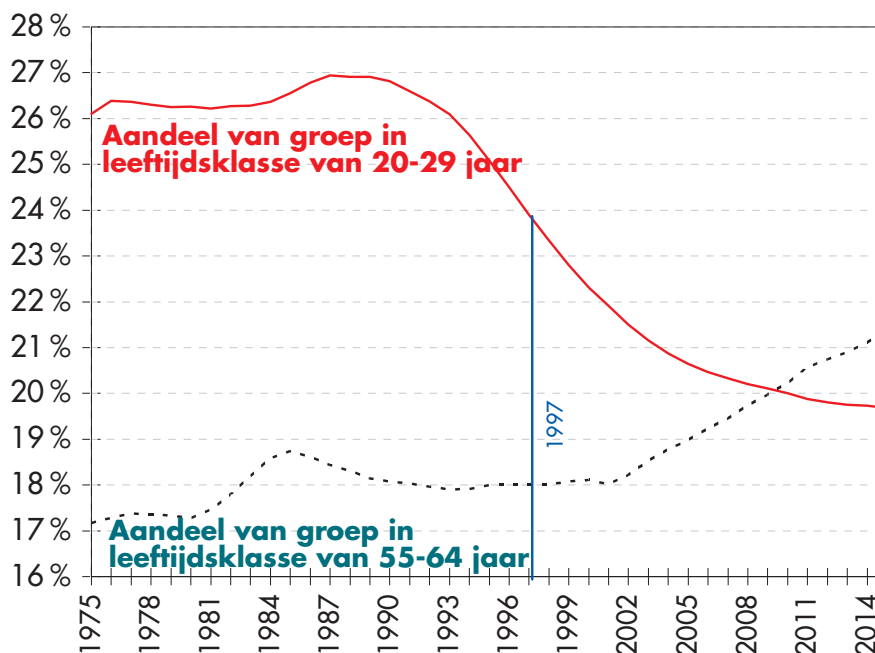
- Vanaf het jaar 2010 en daarna zal de bevolking in de werkende leeftijd meer oudere dan jongere werknemers tellen en zal de relatieve omvang van die laatste groep steeds verder afnemen.
- De omvang van de middengroep (30-54 jaar) zal eerst toenemen, zich vervolgens stabiliseren en later door het „vooruitstuitend” effect van deze veranderingen afnemen.

Verwante kwesties

- Bedrijven zullen in toenemende mate geconfronteerd worden met een andere leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking. Beleidsmakers zullen zich dan ook voor nieuwe uitdagingen gesteld zien in hun poging het menselijk potentieel via een actief werkgelegenheidsbeleid optimaal te benutten.
- Het relatieve aandeel van de jongste en oudste groepen werknemers in de totale bevolking in de werkende leeftijd zal veranderen. Hetzelfde geldt voor het relatieve aandeel van de leeftijdsgroep van 30-54 jaar, die zich derhalve voor vergelijkbare problemen gesteld zal zien.

Figuur 6 —

Aandeel in de bevolking in de werkende leeftijd (20-64 jaar) van de bevolkingsgroepen in de leeftijdsklassen van resp. 20-29 en 55-64 jaar (EU-15)

Bron: Eurostat, waarnemingen tot 1995, projecties na die datum. Basisscenario.

Demografisch effect op de vernieuwing van de bevolking in de werkende leeftijd

De vernieuwing van de bevolking in de werkende leeftijd, dat wil zeggen het vermogen om generaties die de arbeidsmarkt verlaten te vervangen door generaties die toetreden tot die markt, heeft het in het verleden (mede) mogelijk gemaakt:

- de sectoren met de grootste groei van arbeidskrachten te voorzien;
- de productiviteit van het systeem te verhogen, doordat bij jongeren de verhouding kosten/productiviteit het gunstigst is;
- in alle sectoren nieuwe kennis en vaardigheden te introduceren alsmede een grotere flexibiliteit.

Het is interessant om deze vernieuwing van de arbeidsmarkt te illustreren aan de hand van twee additionele indicatoren. De eerste geeft het verschil tussen de in- en uitgaande stroom weer (figuur 7-a). Dit geeft een goed idee van de verandering in de omvang van de bevolking in de werkende leeftijd. De tweede, meer kwalitatieve indicator geeft de verhouding aan tussen het aantal personen dat toetreedt tot de arbeidsmarkt en het aantal dat uittreedt (figuur 7-b); dit is in wezen een vervangingsindicator.

- In termen van evenwicht: de daling die zich in 1990 heeft ingezet, zal ertoe leiden dat rond 2009 meer personen uit- dan toetreden.
- Uitgedrukt in verhoudingsgetallen: het vervangingsniveau zal over 20 jaar met 35 % zijn gedaald: in 1995 was de verhouding tussen het aantal toe- en uitredingen 140:100; tegen 2015 zal dit 90:100 zijn en zal er dus sprake zijn van een nettotekort.

Kortom

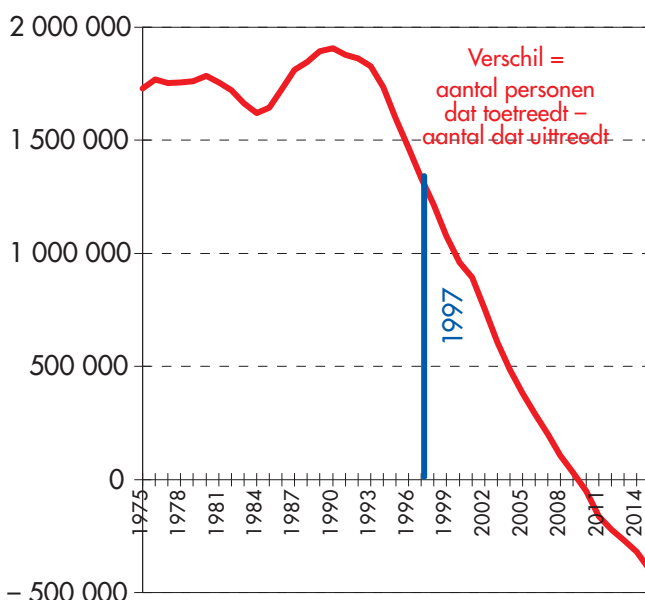
- *Er zal geleidelijk steeds minder ruimte zijn voor aanpassing van de arbeidsmarkt middels de in- en uitgaande stroom.*
- *Demografische veranderingen zullen leiden tot een negatief vervangingspercentage voor de bevolking in de werkende leeftijd. De mogelijkheid tot het updaten van kennis via jongeren zal beperkt zijn.*

Verwante kwesties

Maatregelen om de beschikbare arbeidsreserve te mobiliseren, moeten vergezeld gaan van maatregelen die zich richten op een betere algemene opleiding van de beroepsbevolking, het motiveren van die groep en het creëren van een veilige werkomgeving, samen met het introduceren van een grotere flexibiliteit.

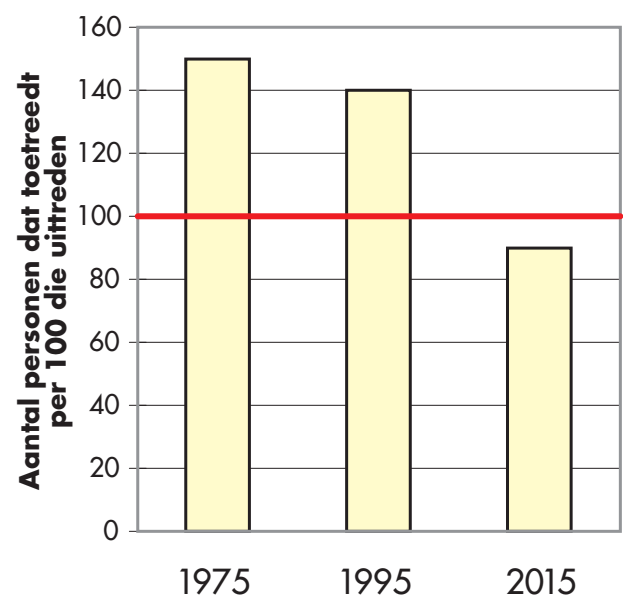
Figuur 7 —

7a — Verschil tussen in- en uitgaande stroom voor de bevolking in de werkende leeftijd (EU-15)

Bron: Eurostat, waarnemingen tot 1995, projecties na die datum. Basisscenario.

7b — Aantal personen dat zich voegt bij de bevolking in de werkende leeftijd voor elke 100 die uit deze groep verdwijnen (EU-15)

Demografisch effect en verschil in bedrijvigheid tussen mannen en vrouwen

Is het mogelijk om meer gedetailleerde voorspellingen te doen over de gevolgen van demografische veranderingen voor de actieve bevolking? Door onderscheid te maken tussen de effecten van respectievelijk demografische en gedragsveranderingen, per geslacht en leeftijdsgroep, op de omvang van de actieve bevolking, worden een aantal interessante resultaten verkregen.

Er is sprake van duidelijke verschillen tussen de generaties, en in het bijzonder tussen de seksen:

- de stijging van de totale actieve bevolking die tussen 1985 en 1995 werd geregistreerd, is niet voor beide seksen gelijk, terwijl de demografische bijdrage, die voor beide seksen even groot is, per leeftijdsgroep verschilt;
- tussen 1985 en 1995 daalde de toetreding tot de arbeidsmarkt met 200 000. Deze daling wordt voornamelijk toegeschreven aan het geringere aantal mannen, en in het bijzonder jonge mannen, dat zich op de arbeidsmarkt meldde. In de genoemde periode daalde het aantal werkende jongeren tussen de 20 en 29 jaar, ongeacht het geslacht. Dit kan voor een deel het gevolg zijn van de uitgesproken demografische bijdrage van de voorgaande generaties, die voor deze groep mogelijk de toegang tot de arbeidsmarkt heeft geblokkeerd, alsook van de langdurige trend die bij jongere generaties waarneembaar is om langer onderwijs en opleidingen te volgen;
- in die periode was er een scherpe stijging van het aantal werkende vrouwen boven de 30 jaar. In de middengroep (30-49 jaar) is meer dan 50 % van de tussen 1985 en 1995 geregistreerde stijging van het aantal werkende vrouwen het gevolg van het grotere aantal vrouwen op de arbeidsmarkt;
- wat oudere werkende vrouwen betreft, valt de toename van de bedrijvigheid vrijwel volledig toe te schrijven aan de procentuele stijging van het aantal van hen dat besluit te gaan werken;
- de demografische bijdrage van jongere werknemers aan de actieve bevolking is beginnen af te nemen; na 2005 zullen alleen de oudste werknemers tengevolge van demografische verandering nog voor enige toename van de actieve bevolking zorgen;
- wat „gedrag“ betreft, en nog steeds op basis van de hypothesen die voor alteraties in de actieve bevolking zijn opgesteld, zal het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt blijven toenemen, zelfs bij jongere generaties.

Het aantal mannen op de arbeidsmarkt, daarentegen, zal tussen 2005 en 2010 in alle leeftijdsgroepen dalen.

Kortom

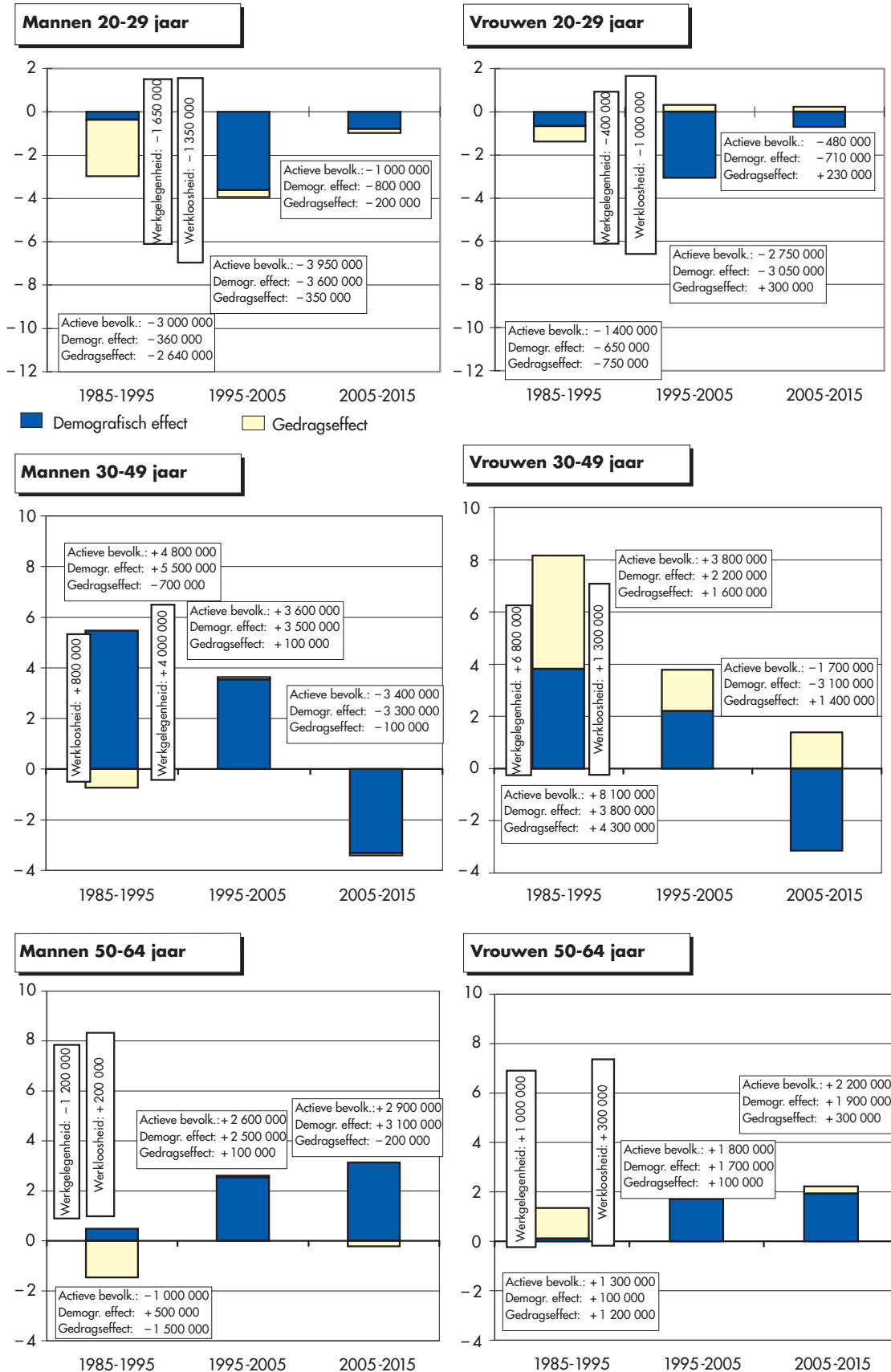
- *Door gedrags- en demografische effecten te scheiden wordt duidelijk welke gevolgen demografische effecten op de omvang van de arbeidsreserve hebben gehad.*
- *Met name met betrekking tot jongeren zal het niet meer mogelijk zijn de demografische daling te compenseren door een grotere participatie.*
- *Behalve de mogelijkheden die beroeps- en geografische mobiliteit bieden, vormen vrouwen, en met name jongere vrouwen, de belangrijkste bron voor werkgelegenheidsgroei en zal de participatiegraad en het aantal werkenden onder de vrouwelijke populatie toenemen naarmate de gemiddelde leeftijd van deze populatie stijgt.*

Verwante kwesties

- *Bij het handhaven van de inzetbaarheid van oudere vrouwen en bij hun herintreding in het arbeidsproces nadat zij een aantal jaren voor gezin en huishouding hebben gezorgd, moet rekening worden gehouden met de specifieke kenmerken van deze groep en zijn adequate aanpassingen nodig, niet alleen in de arbeidsorganisatie maar ook in de sociale omgeving.*
- *Het feit dat werk voor vrouwen steeds belangrijker wordt, maakt het vraagstuk van gelijke kansen meer dan ooit een fundamenteel aspect van economische en sociale verandering.*
- *Alle vormen van mobiliteit zullen de komende jaren een grotere rol gaan spelen, met name de beroepsmobiliteit.*

Figuur 8 —

Betekenis van respectievelijk de demografische factor en de factor „gedrag” met betrekking tot veranderingen in de omvang van de werkende bevolking, per leeftijdsgroep en geslacht, voor drie perioden (EU-12 en EU-15)

Een additionele dimensie: gezin en werk

Uit verschillende studies⁽¹⁾ blijkt dat er een verband bestaat tussen bedrijvigheidsniveaus en de demografie van gezinnen en huishoudens. Voor een aantal vrouwen betekent de geboorte van een kind dat zij ophouden met werken of, in bepaalde gevallen, op zoek gaan naar deeltijdwerk. Een dergelijke door de geboorte van een kind teweeggebrachte verandering, kan in sommige gevallen een permanent karakter hebben, afhankelijk van het land en van omstandigheden die kunnen variëren van de beschikbaarheid van kinderopvang tot culturele factoren.

Als gevolg van de gestegen levensverwachting is het niet ongewoon dat een huishouden bestaat uit drie of vier generaties. De versnelling van het vergrijzingsproces zal dit in de toekomst zelfs nog gewoner maken. Binnen het gezin is het gewoonlijk de vrouw die voor de ouderen zorgt als die afhankelijk worden. In de toekomst zal de belasting voor de vrouw zelfs nog groter worden omdat gezinnen kleiner worden en de zorg voor de ouderen dus over minder personen kan worden gespreid.

Het huishouden zelf heeft een beslissende invloed op de carrière van de personen die er deel van uitmaken. Belastingheffing, gezinsuitkeringen, werkgelegenheidsbeleid en andere factoren hebben allemaal een grote invloed op het gedrag van gezinsleden.

Onder deze omstandigheden zullen trends in de demografie van gezinnen en huishoudens van invloed zijn op het vermogen om de beroepsbevolking, en in het bijzonder de vrouwelijke beroepsbevolking, te mobiliseren, terwijl anderszits het werkgelegenheidsbeleid van invloed is op ontwikkelingen met betrekking tot gezinnen en vrouwen.

⁽¹⁾ Zie onder andere, „The new role of women — Family formation in Modern Societies” gepubliceerd door Hans-Peter Blossfeld, in de reeks „Social inequality”, Westview Press, 1994, of „Familles, travail et politiques familiales en Europe”, L. Hantrais en M-T. Letablier, Cahier du Centre d’Etudes de l’Emploi, PUF, 1996.

Conclusie

Een analyse van veranderingen in de bevolking in de werkende leeftijd maakt duidelijk in welke mate de toekomstige economische groei afhankelijk zal zijn van kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in de beroepsbevolking.

De stabilisatie en vervolgens daling van de omvang van de bevolking in de werkende leeftijd kan ertoe bijdragen het overschot aan arbeidskrachten op de arbeidsmarkt te verminderen. Er zal echter ook iets gedaan moeten worden aan de aanzienlijk toegenomen druk op de sociale zekerheid die het gevolg is van de vergrijzing, met name bij pensioenstelsels waar de pensioenen uit de lopende inkomsten worden betaald. Het minder snel laten uittreden van oudere werknemers kan in bepaalde sectoren een belangrijk element van, ten minste, de gedeeltelijke oplossing van dit probleem vormen.

Maar door oudere werknemers langer in het arbeidsproces te handhaven, wordt een ander voorwerp van zorg dat samenhangt met de demografie van de beroepsbevolking, namelijk de interne vergrijzing, vergroot. Voor de adaptatie aan nieuwe eisen die op de arbeidsmarkt worden gesteld, zal derhalve niet meer uitsluitend en alleen kunnen worden vertrouwd op de toetreding van nieuwe arbeidskrachten tot de arbeidsmarkt, maar zal meer van

de mogelijkheden van „oudere” arbeidskrachten gebruik moeten worden gemaakt. Daarvoor zal een actief beleid nodig zijn gericht op omscholing, continue bijscholing en andere maatregelen om ervoor te zorgen dat de beroepsbevolking door het bijbrengen van nieuwe kennis en vaardigheden inzetbaar blijft en het economisch concurrentievermogen in stand wordt gehouden.

Een sterkere economische groei wordt voor het in stand houden van de sociale zekerheid van vitaal belang, maar dan wel een groei die ertoe leidt dat de werkgelegenheid toeneemt en een groter beroep wordt gedaan op het bestaande reservoir van arbeidskrachten. Dit laatste is vooral met betrekking tot vrouwen onderhevig aan bepaalde beperkingen. Er zal een vernieuwende aanpak nodig zijn, waaronder maatregelen om de toegang tot de traditionele arbeidsmarkt te bevorderen (verzoening van werk en gezinsleven), het opnemen van activiteiten die tot nu toe uitsluitend onbetaald en vrijwillig werden verricht, zoals buurtactiviteiten en de zorg voor het gezin, in de markteconomie, onder andere door belastingprijkkels, alsook een meer flexibele arbeidsorganisatie. De komende jaren zullen alle vormen van mobiliteit een grotere rol gaan spelen.

Betekenis van de regionale dimensie

In het vorige deel is gebleken dat er tussen demografische verandering en de arbeidsmarkt belangrijke verbanden bestaan. Vaak is een totaalbenadering echter niet de meest effectieve manier voor het analyseren van deze verbanden. Een dergelijke benadering is bijvoorbeeld ongeschikt om inzicht te krijgen in de zeer uiteenlopende trends op regionaal niveau.

De zeer uiteenlopende situaties in de verschillende regio's suggereren dat de effecten van demografische veranderingen anders geïnterpreteerd zouden kunnen worden wanneer zij op regionaal niveau worden geanalyseerd dan wanneer wordt uitgegaan van een totaalbenadering.

Dit wordt bevestigd door de regionale analyse die in dit deel wordt gegeven.

Geografische regio's

Om redenen die in hoofdzaak betrekking hebben op de beschikbaarheid van statistische gegevens, heeft de geografische opdeling plaatsgevonden op NUTS 2-niveau.

Door deze opdelingen is de onderhavige analyse aan een aantal beperkingen onderworpen. Door landen op deze manier op te delen kan geen rekening worden gehouden met de werkelijke mechanismen die een rol spelen in bepaalde regio's die worden afgebakend door factoren als lokale arbeidsreservoirs of specifieke werkterreinen. Vandaar dat niet voor een specifieke maar voor een generieke interpretatie van de analyseresultaten is gekozen.

Demografische groei in de regio's

De regionale diversiteit van de Unie kan op tal van manieren worden geïllustreerd. Tot de meest zichtbare aspecten behoort ongetwijfeld de ongelijke verdeling van de bevolking: een groot deel van de bevolking is geconcentreerd in een verhoudingsgewijs klein gebied. Maar ook informatie over mogelijke veranderingen in de bevolkingsgrootte, zoals weergegeven in kaart 1, is van bijzondere waarde. Op basis van die informatie kunnen onder meer regionale verschillen in toekomstige demografische patronen naar voren worden gehaald.

Dit is met name interessant omdat, zoals in deel 1 is gebleken, een fase die wordt gekenmerkt door een continue en evenwichtige toename van de bevolking in de wer-

kende leeftijd, nu plaats maakt voor een fase van „demografische neutraliteit“, die spoedig gevolgd zal worden door een fase van negatieve groei.

Kaart 1 geeft voor elke regio de index voor de bevolkingstoename, waarbij 1995 als basisjaar is genomen. Op basis van de demografische groeifase waarin de verschillende regio's zich bevinden, kunnen drie belangrijke groepen worden onderscheiden:

- regio's die de fase van negatieve groei al hebben bereikt, zoals het voormalige Oost-Duitsland, Saarland en een deel van Westfalen, Noord-Italië, Asturië en Aragon in Spanje, en Lotharingen in Frankrijk;
- het overgrote deel van de regio's beweegt zich hoogstwaarschijnlijk in de richting van een periode van demografische groei tussen 1995 en 2015;
- van duurzame groei, tot slot, is sprake in een vijfde van de regio's; daarbij gaat het om gebieden in grotere stadsdistricten en regio's in Zuid-Spanje, Frankrijk, Duitsland, België en Griekenland.

Kortom

- De meeste landen in de EU laten met betrekking tot toekomstige demografische groei een onregelmatig regionaal patroon zien.
- Een en hetzelfde land kan met betrekking tot demografische dynamiek verschillende situaties laten zien.
- Aan elkaar grenzende regio's met vergelijkbare karakteristieken neigen tot clustervorming.

Verwante kwesties

Het effect van polarisatie, uitgedrukt in termen van regionale bevolkingsgroei, is een nieuw aspect dat gevolgen kan hebben voor economische, maatschappelijke en milieutrends op nationaal en zelfs op communautair niveau.

Kaart 1

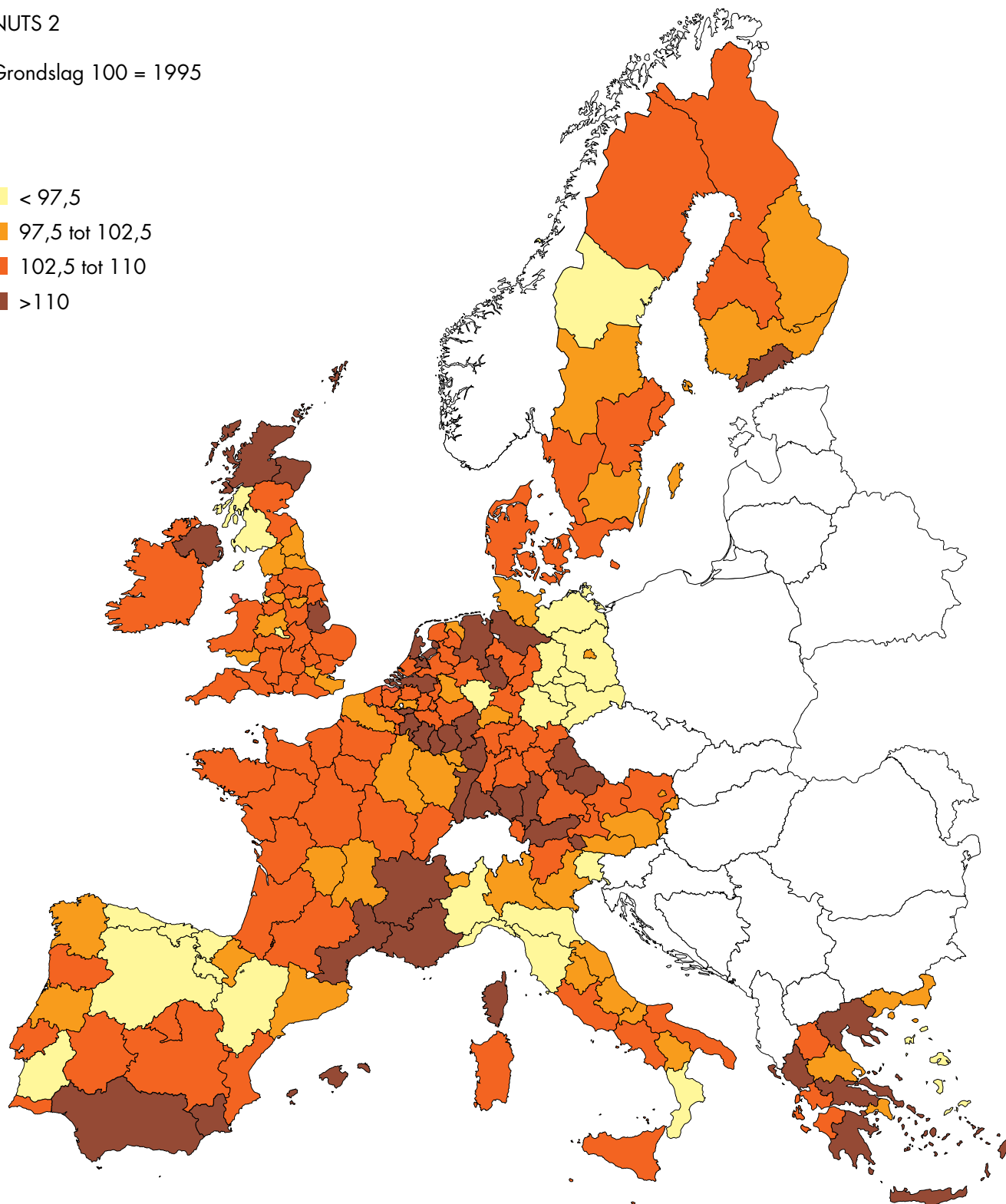
Toename van de bevolking tussen 1995 en 2015

EU-15

NUTS 2

Grondslag 100 = 1995

- < 97,5
- 97,5 tot 102,5
- 102,5 tot 110
- >110

Bron: Eurostat, Demografische projecties, 1997 — Basisscenario.

Vergrijzing van de bevolking

Hoewel de regio's met betrekking tot de fase van bevolkingsgroei die is bereikt, duidelijk van elkaar verschillen, hebben zij allemaal te maken met vergrijzing. Sinds 1995 wordt het gedeelte van de bevolking dat ouder is dan 65 jaar, in alle regio's groter. De gevolgen van de toename van het aantal ouderen worden weergegeven in de kaarten 2a en 2b, die een beeld geven van de omvang van de populatie boven de 65 jaar in verhouding tot de totale populatie.

Tegen 2015 is de situatie waarschijnlijk als volgt:

- zoals te verwachten viel, is het tempo van de vergrijzing, en bovenal de huidige bevolkingsstructuur, in elke regio verschillend;
- het percentage ouderen zal vooral hoog zijn in Noord- en Midden-Italië, waar deze groep een kwart van de totale bevolking zal uitmaken;
- in geringere mate zal er ook in Noord-Spanje sprake zijn van een preponderantie van ouderen, alsook hier en daar in Noord- en Oost-Duitsland, Griekenland en in de centrale en zuidelijke regio's van Frankrijk;
- de regio's die dan nog steeds een verhoudingsgewijs jonge populatie hebben, zullen beperkter in aantal en meer tot bepaalde plaatsen beperkt zijn. De desbetreffende regio's zijn Zuid-Spanje en Noord-Portugal, Ierland, Noord-Frankrijk en Flevoland.

Kortom

- *Ofschoon vergrijzing een algemeen verschijnsel is, zal het tempo en de mate waarin de bevolking vergrijst, niet overal gelijk zijn, en zullen populaties met een heel verschillende initiële leeftijdsopbouw erdoor getroffen worden, met als gevolg dat er over 20 jaar sprake zal zijn van grotere verschillen in leeftijdsopbouw tussen de regio's.*
- *Vergrijzing leidt niet per definitie tot een afname van de bevolking. In 2015 zal een aanzienlijke bevolkingstoename soms gepaard gaan met een behoorlijk hoge gemiddelde leeftijd van de bevolking.*
- *De combinatie van aanzienlijke afname van de bevolking en een veel hogere gemiddelde leeftijd van de bevolking, zoals die wordt aangetroffen in Noord-Italië, Spanje en het voormalige Oost-Duitsland, duidt op een aanzienlijke demografische daling.*
- *Zoals al in deel 1 werd opgemerkt, kunnen ook de economische prestaties en migratiestromen op regionaal niveau van invloed zijn op toekomstige ontwikkelingen.*

Verwante kwesties

- *Een vergrijzende bevolking wordt vaak in verband gebracht met een relatieve afname van het aantal jongeren. Dientengevolge leiden trends in de omvang van de afhankelijkheid waarschijnlijk tot nog grotere verschillen tussen regio's. Deze divergentie bepaalt een nieuwe regionale realiteit met betrekking tot de behoeften van de arbeidsmarkt, de huisvestingssector en de gezondheids- en zorgsector.*
- *De polarisatie met betrekking tot de omvang van het aantal afhankelijken kan de ontwikkeling van bepaalde regio's duurder en moeilijker maken. Behalve op het economische vlak is dit mogelijk ook op het ecologische vlak merkbaar, met name als de verstedelijking en de ontvolking van het platteland verder toenemen. Dit kan zowel gevolgen hebben voor het communautaire structuurbeleid als voor pogingen om de regionale verschillen in de Unie als geheel te verminderen.*

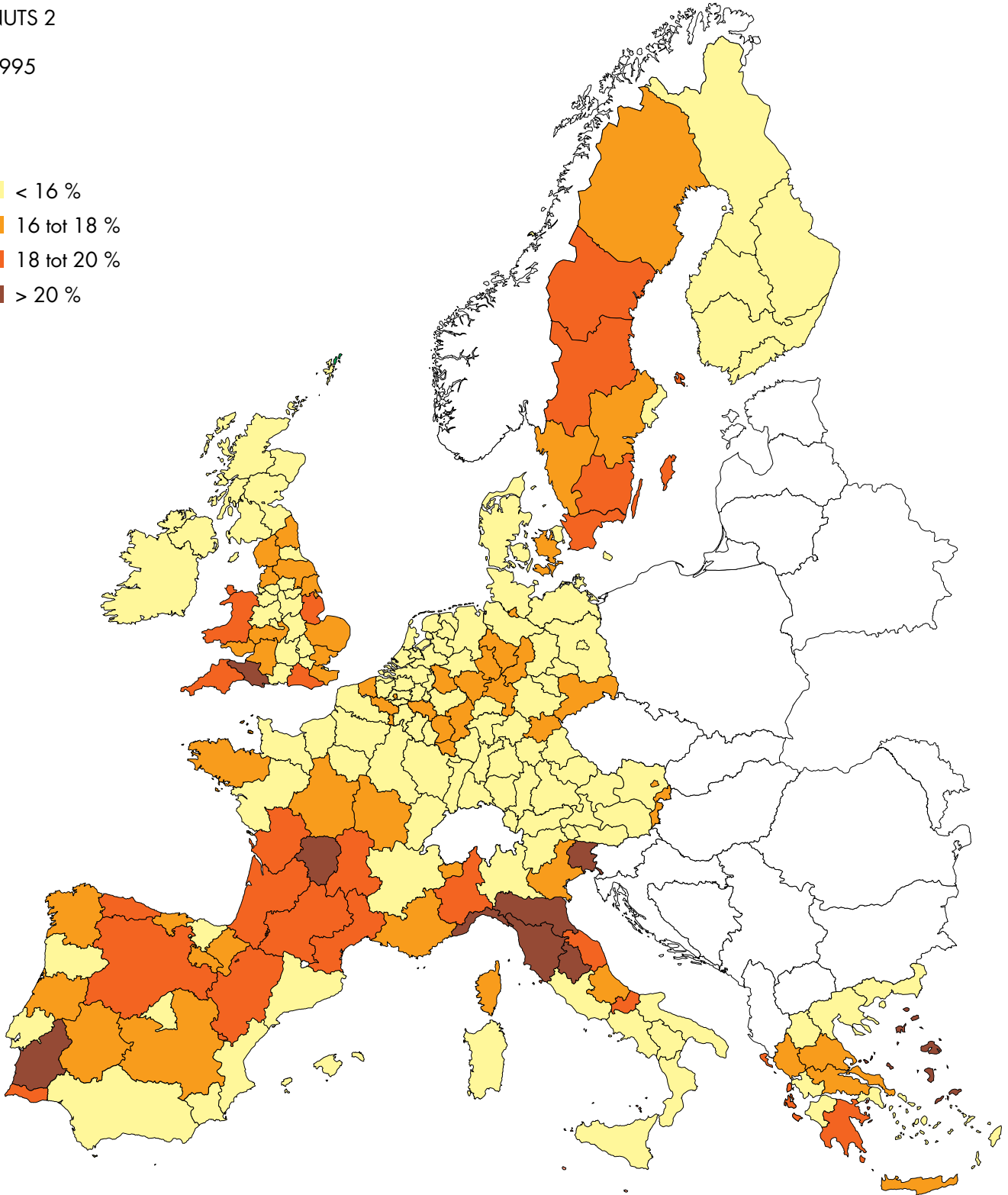
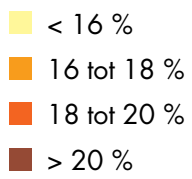
Kaart 2a

Aandeel ouderen van 65 jaar en daarboven als deel van de totale bevolking in 1995

EU-15

NUTS 2

1995

Bron: Eurostat, Demografische projecties, 1997 — Basisscenario.

Kaart 2b

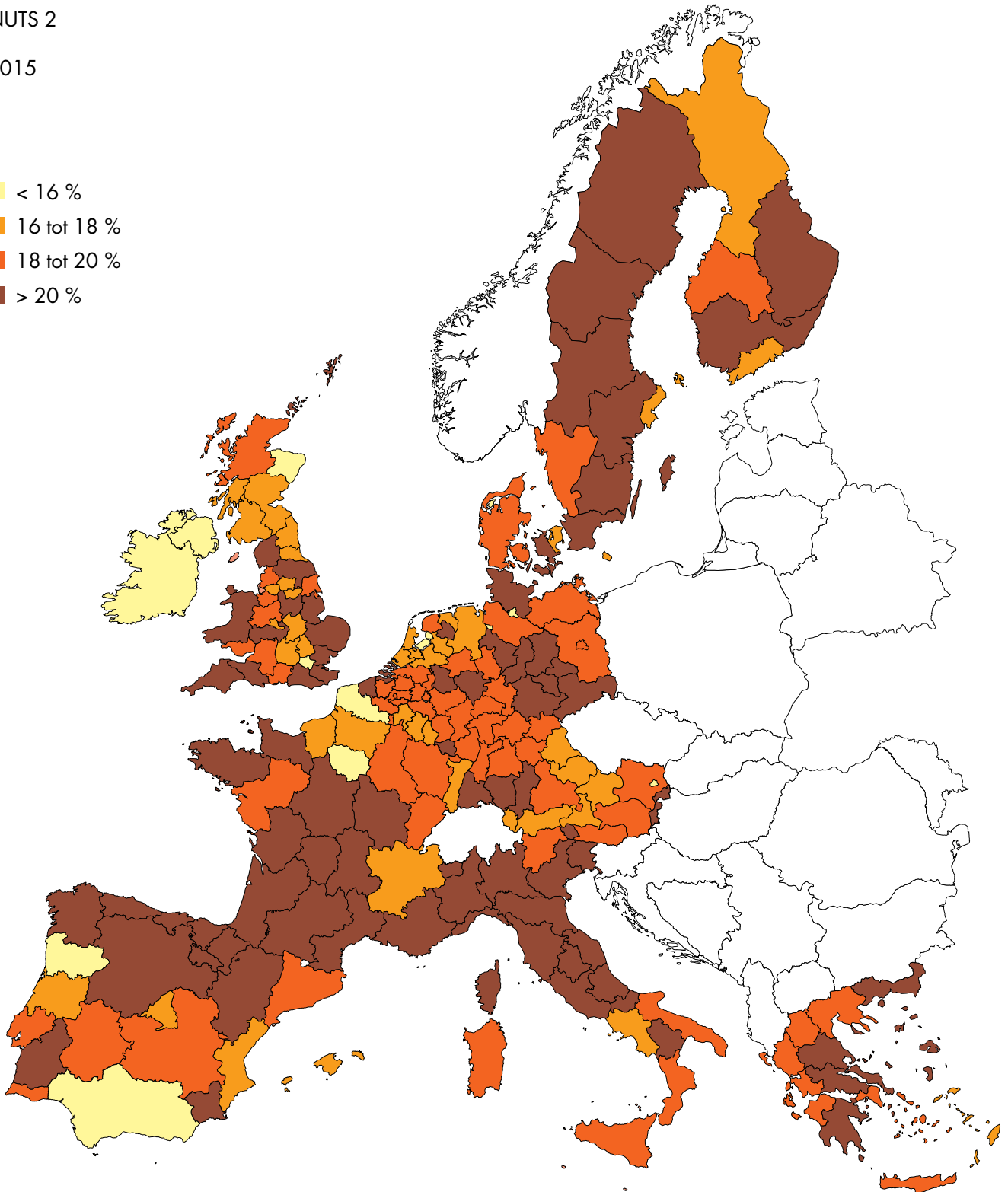
Aandeel ouderen van 65 jaar en daarboven als deel van de totale bevolking in 2015

EU-15

NUTS 2

2015

- < 16 %
- 16 tot 18 %
- 18 tot 20 %
- > 20 %

Bron: Eurostat, Demografische projecties, 1997 — Basisscenario.

De regionale ontwikkeling van de actieve bevolking

De oudere bevolking zal de komende decennia in de meeste Europese regio's aanzienlijk toenemen. Dit is reden tot grote ongerustheid omdat er tegelijkertijd sprake is van een aanzienlijke daling van de populatie die de extra kosten moet dragen die met deze vergrijzing gepaard gaan. In kaart 3 wordt op regionaal niveau aangegeven in welk jaar verwacht wordt dat de actieve bevolking om demografische redenen zal gaan dalen. Met andere woorden, deze kaart laat zien wanneer de netto demografische bijdrage aan de actieve bevolking het nulpunt bereikt. De gebruikte methodologische grondslag is dezelfde als die welke voor de globale analyse in deel één is gebruikt (zie bijlage B).

- Verschillende geografische gebieden, waaronder heel Zuid-Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, zullen de komende twee decennia als gevolg van natuurlijke demografische verandering te maken krijgen met een groei van de beroepsbevolking.
- Drie belangrijke geografisch compacte gebieden zullen zich tegen het einde van deze eeuw in precies de tegenovergestelde situatie bevinden: een aanzienlijke vermindering van de arbeidsreserve. De betreffende gebieden zijn heel Italië ten noorden van Molise, alle gebieden van Noord-Spanje die tussen Catalonië en Galicië liggen, Noordrijn-Westfalen, Saarland, Lotharingen en Vlaanderen.
- Een analyse van het jaar waarin de actieve bevolking om demografische redenen zal gaan afnemen, laat twee afzonderlijke pieken zien. Enerzijds zal er in veel regio's vóór of kort na de eeuwwisseling sprake zijn van een trendbreuk. Anderzijds zal deze breuk in veel regio's pas na 2010 plaatsvinden. Maar in heel weinig regio's zal in de periode 2000-2010 een trendbreuk plaatshebben.

Kortom

- Er is een verschil van tien jaar tussen de regio's wat de terugloop van de arbeidsreserve betreft.
- In diverse groepen van regio's is de demografische bijdrage aan de actieve bevolking al gedaald. In bepaalde gebieden vergroot dit het risico van een tekort aan arbeidskrachten.

Verwante kwesties

- Het vooruitzicht van een omslag in demografische trends die de Europese regio's van elkaar scheiden, werpt natuurlijk de vraag op van de mobiliteit.
- De demografische situatie versterkt de noodzaak om zowel op nationaal als communautair niveau door te gaan met het voeren van een structuurbeleid waarmee wordt bevorderd dat middels de verbetering van de kwalificaties van de beroepsbevolking en de bevordering van productieve investeringen en de mobiliteit van alle productiefactoren, zo effectief mogelijk gebruik wordt gemaakt van de beschikbare hulpbronnen.
- De mobilisering van de arbeidsreserve behelst onder meer het bijbrengen van een scala aan vaardigheden en kennis. Er moet derhalve over een geschikt opleidingsbeleid voor de regionale economieën worden nagedacht, waarbij rekening wordt gehouden met hun sectorale specialisatie.

Kaart 3

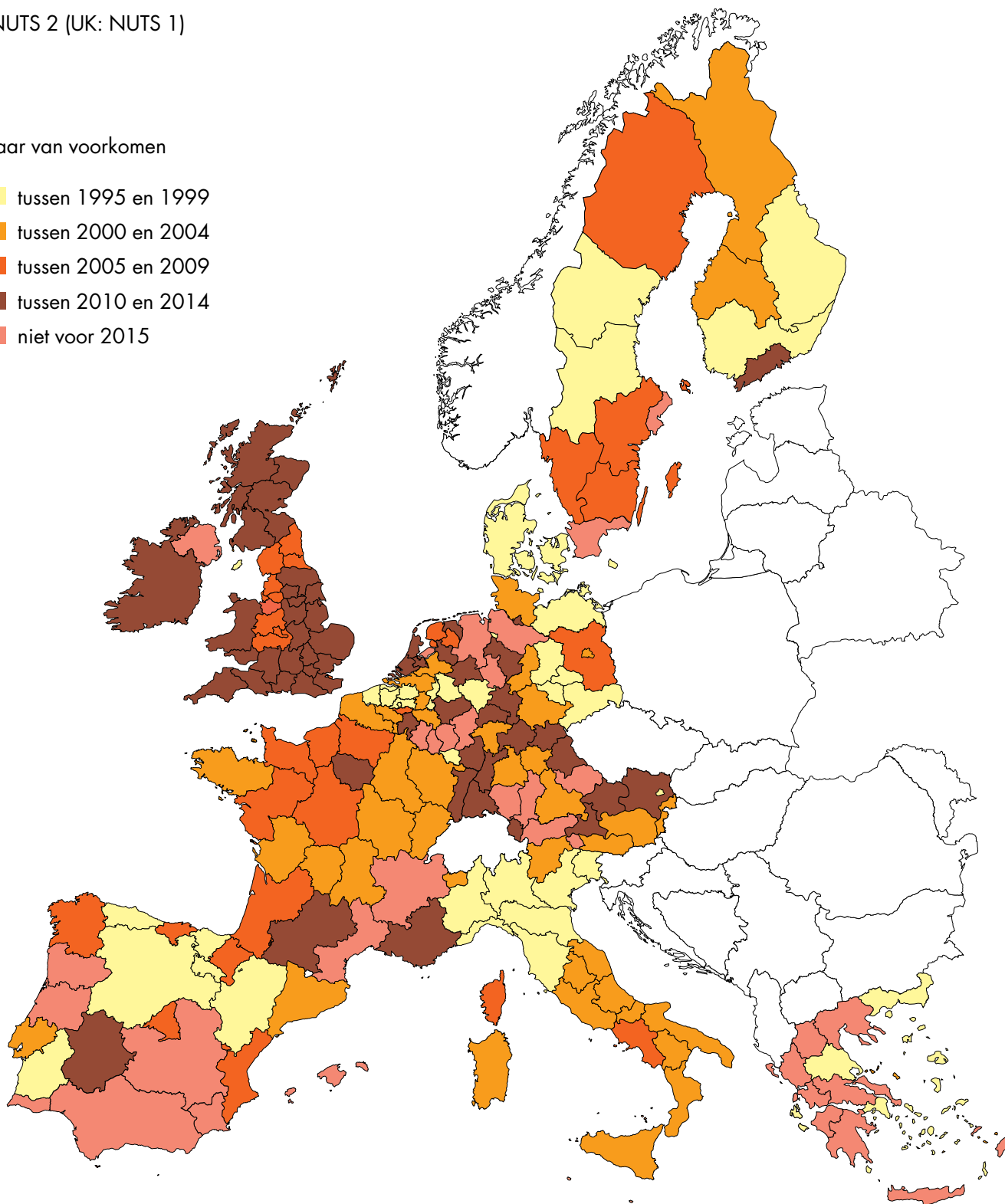
Jaar waarin de actieve bevolking zal gaan afnemen ten gevolge van demografische redenen

EU-15

NUTS 2 (UK: NUTS 1)

Jaar van voorkomen

- tussen 1995 en 1999
- tussen 2000 en 2004
- tussen 2005 en 2009
- tussen 2010 en 2014
- niet voor 2015

Vergrijzing van de bevolking in de werkende leeftijd

Er is nog een aspect van vergrijzing dat gevolgen heeft voor de arbeidsmarkt, namelijk het stijgen van de gemiddelde leeftijd van de beschikbare arbeidskrachten. De hier gegeven schattingen zijn gebaseerd op gegevens over de bevolkingsgroep tussen 15 en 64 jaar, aangezien dit de enige leeftijdsgroep is waarvoor de benodigde statistische gegevens beschikbaar zijn.

Kaart 4 laat het tempo van de vergrijzing zien, met een groei-index voor de leeftijdsgroep van 50-64 jaar tussen de 105 % en 160 % voor de periode 1995 -2015:

- In de Franse, Nederlandse, Belgische en Ierse regio's vergrijst de bevolking in de werkende leeftijd in een zeer hoog tempo.
- Regio's die in de beginfase werden gekenmerkt door een populatie met een hoge gemiddelde leeftijd (Duitsland, Noord-Italië) vertonen een meer gematigde vergrijzing van de actieve bevolking.
- Uit een analyse van de leeftijdsopbouw van de actieve bevolking (aandeel van personen boven de 45 jaar in de leeftijdsgroep van 15-64 jaar) komt naar voren dat de gemiddelde leeftijd van de bevolking in de werkende leeftijd in de Unie, ongeacht het tempo van de vergrijzing, over 20 jaar waarschijnlijk het hoogst zal zijn in de Duitse regio's. Meer dan 40 % van de leeftijdsgroep van 15-64 jaar is ouder dan 44 jaar in deze regio's.
- In nagenoeg alle andere regio's zal de leeftijdsgroep van 45-64 jaar meer dan een derde van de bevolking in de werkende leeftijd uitmaken.
- Van een lager percentage, namelijk 25 %, zal in 2015 alleen sprake zijn in de volgende vijf geïsoleerde gebieden: Zuid-Spanje, Ierland, Bretagne, Nord-Pas-de-Calais en de helft van de regio's in de Benelux.

Kortom

- *In combinatie met de afname van de demografische bijdrage versterkt de algemene vergrijzing van de populatie in de werkende leeftijd de regionale betekenis van dit verschijnsel voor de arbeidsmarkt.*
- *Duitsland en Italië vertonen over het algemeen een meer uitgesproken vergrijzing van de populatie in de werkende leeftijd.*
- *Met uitzondering van een aantal geïsoleerde gebieden krijgen alle Europese regio's, zij het op een verschillend moment, met dit verschijnsel te maken.*

Verwante kwesties

- *Aangezien het verschijnsel van de vergrijzing van de bevolking in de werkende leeftijd acuter is op regionaal niveau, zullen op het economische vlak wellicht specifieke acties nodig zijn, waarbij wordt uitgegaan van de sectorale specialisatie per regio en de situatie op de arbeidsmarkt.*
- *Op het sociale vlak zullen wellicht, afhankelijk van demografische kenmerken, specifieke beleidsmaatregelen nodig zijn om tegemoet te komen aan regionale behoeften in sectoren als huisvesting en gezondheidszorg.*

Kaart 4

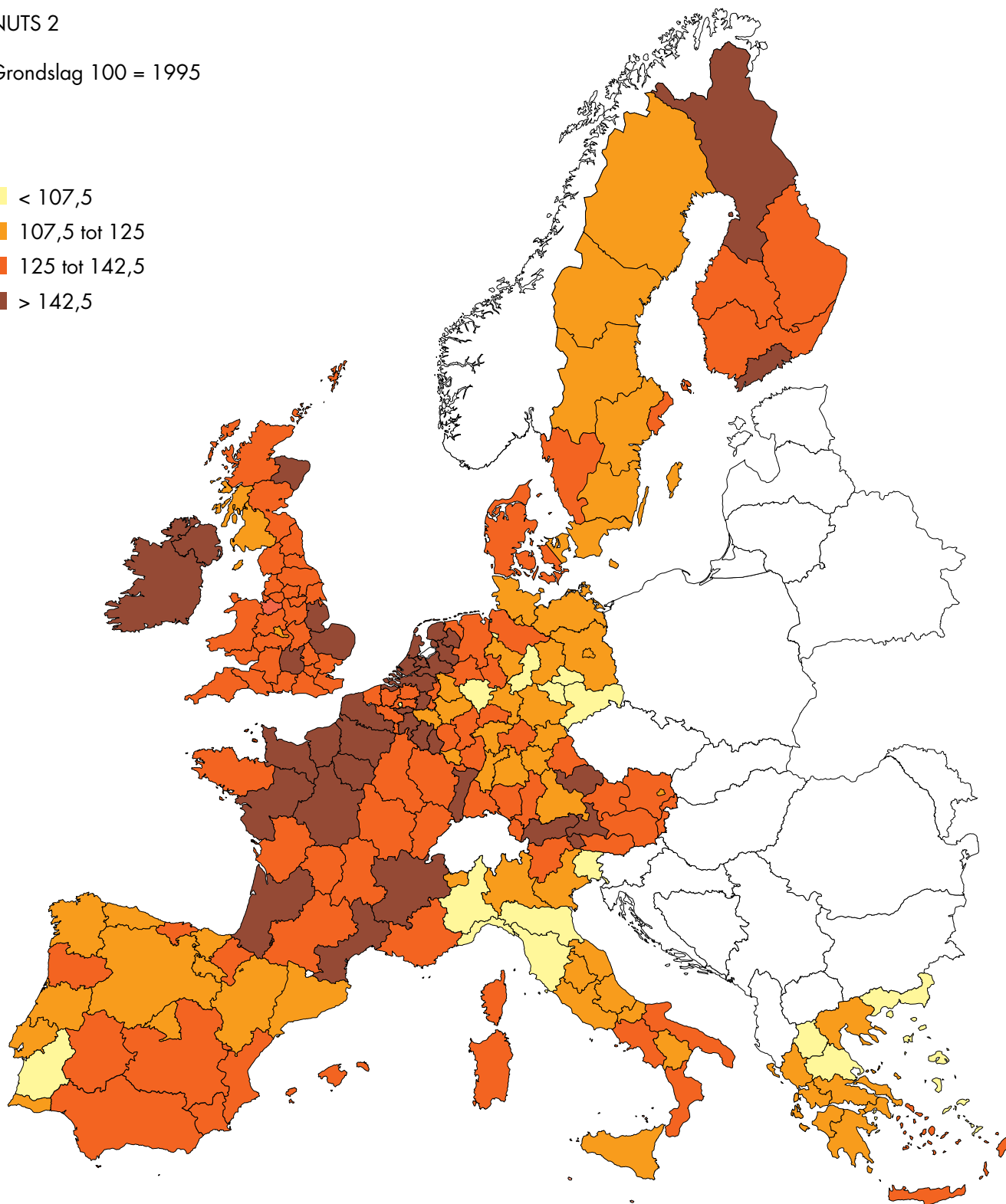
Toename van de bevolking tussen 50 en 64 jaar tussen 1995 en 2015

EU-15

NUTS 2

Grondslag 100 = 1995

- < 107,5
- 107,5 tot 125
- 125 tot 142,5
- > 142,5

Conclusie

Er zijn drie onderliggende trends die verband houden met demografische effecten geïdentificeerd:

1. het grote verschil tussen het regionale beeld en de nationale situatie;
2. de polarisering van bepaalde demografische en economische trends, hetgeen gevolgen heeft voor het convergentieproces;
3. de potentiële demografische verstoringen die de arbeidsmarkt door een tekort aan arbeidskrachten zouden kunnen ondermijnen.

Hoewel er nog onzekerheid bestaat ten aanzien van de scenario's voor toekomstige demografische patronen in

de verschillende regio's, lijkt het waarschijnlijk dat de Unie in de komende eeuw het hoofd zal moeten bieden aan nieuwe uitdagingen dienaangaande. Beleidsmaatregelen op nationaal en communautair niveau zullen ervoor moeten zorgen dat arbeidsreservoirs optimaal worden benut in regio's waar ze schaars zijn, en tegelijkertijd dat er nieuwe vormen van werkgelegenheid worden gecreëerd in regio's waar een overschot aan arbeidskrachten is en waar de werkloosheid aanhoudend hoog is. Hoewel enige geografische mobiliteit van arbeidskrachten in een markteconomie onvermijdelijk is, is de belangrijkste uitdaging voor de toekomst te zorgen voor beroepsmobiliteit van de arbeidskrachten tegen de achtergrond van snelle technologische veranderingen en wel door in de noodzakelijke kennis en vaardigheden te voorzien.

Deel 3

Demografische trends in de landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd

De uitbreiding van de Unie is een van de grootste mijlpalen op de weg naar Europese integratie. De komende jaren zouden ten minste enkele van de 12 landen die het lidmaatschap hebben aangevraagd, hun plaats kunnen vinden in de Europese Unie (zie de voetnoot over Malta, in de inleiding).

Vandaar dat het gepast is deze schets van de belangrijkste demografische uitdagingen waarvoor de Unie zich gesteld ziet, af te sluiten met een kort overzicht van de demografische toekomst van deze landen.

Het is niet de bedoeling hier een uitvoerige analyse te geven, maar om een aantal punten aan te geven waarop deze landen, wat betreft de problemen die hun respectieve demografische ontwikkeling zou kunnen veroorzaken, overeenstemmen of afwijken, zowel ten opzichte van elkaar als ten opzichte van de huidige lidstaten.

Trends voor de totale bevolking

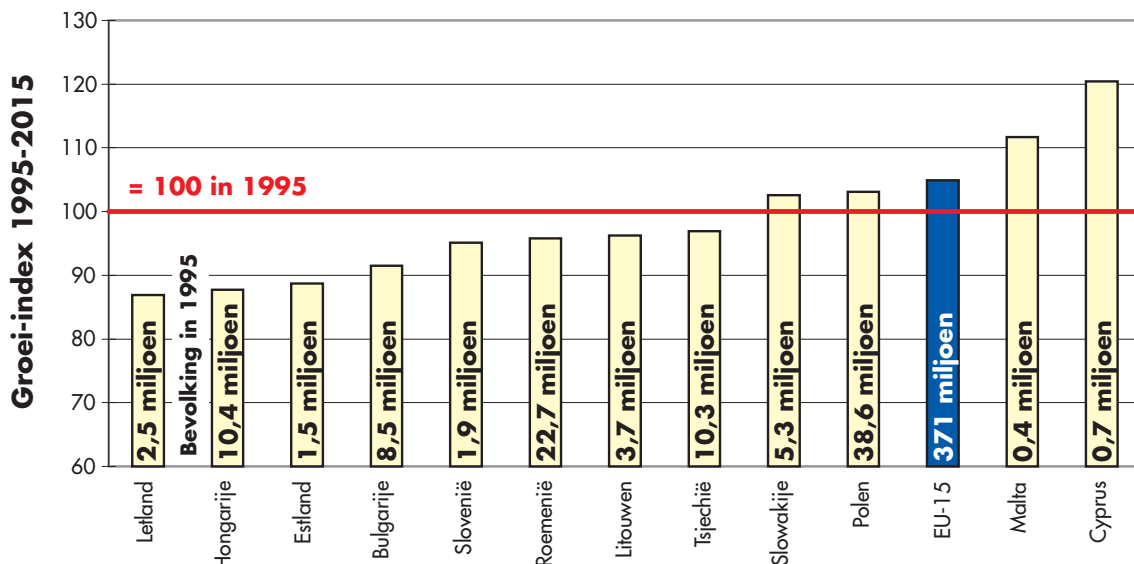
Hoe ziet het demografische beeld van deze landen in economische overgang er uit? Een eerste indicator, die in figuur 9 wordt gegeven, geeft de index voor de bevolkingsgroei tussen 1995 en 2015: in vrijwel alle kandidaat-landen blijkt sprake te zijn van groeistilstand:

- terwijl de bevolking van de Unie, ondanks de demografische vertraging, tussen 1995 en 2015 zal toenemen, geldt dit slechts voor vier van de kandidaat-landen, namelijk Polen, Slowakije, Cyprus en Malta;
- als Cyprus en Malta niet worden meegerekend, twee landen waarvan het bevolkingsaantal zo klein is dat de toename niet kan worden vergeleken met die van de andere landen, is de demografische groei in alle kandidaat-landen kleiner dan in de Unie.

Figuur 9 —

Totale bevolkingsgroei tussen 1995 en 2015 in de landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd

(indexcijfer 100 voor basisjaar 1995)

De bevolking in de werkende leeftijd

Wat zullen de gevolgen van demografische verandering voor de arbeidsmarkt in de kandidaat-landen zijn? Net als in de voorgaande analyses, kunnen de belangrijkste conclusies worden getrokken uit twee indicatoren, te weten: de afhankelijkheidsniveaus en de groei van de bevolking in de werkende leeftijd. De resultaten, die in figuur 10 worden gegeven, leiden tot de volgende conclusies:

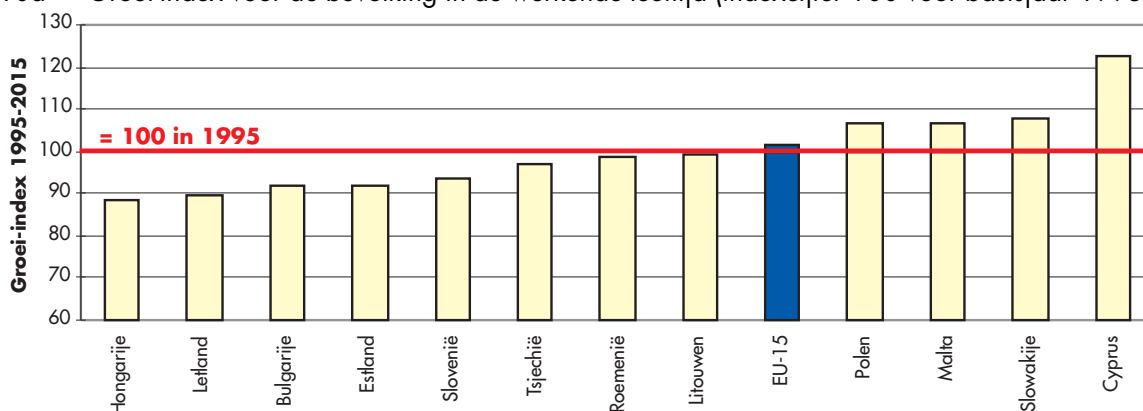
- in enkele van de landen die de komende 20 jaar te maken krijgen met een terugloop van de totale bevolking, zal in diezelfde periode ook de bevolking in de werkende leeftijd aanzienlijk afnemen;

- in Polen en Slowakije zal de bevolking in de werkende leeftijd sneller toenemen dan de totale bevolking;
- de verhoudingsgetallen voor de afhankelijkheidsgraad verschaffen een gedetailleerder beeld van de verschillen tussen landen wat betreft demografische vergrijzing. De afhankelijkheidsgraad voor ouderen is in alle kandidaat-landen lager dan in de Unie. Desalniettemin is in vijf van die landen het aantal ouderen in vergelijking met het aantal jongeren hoger, met een verhoudingsgewijs hoge afhankelijkheidsgraad. De betreffende landen zijn Estland, Hongarije, Slovenië, Bulgarije en Tsjechië;
- van de landen met een verhoudingsgewijs jonge populatie verdienen Polen en Slowakije een aparte vermelding.

Figuur 10 —

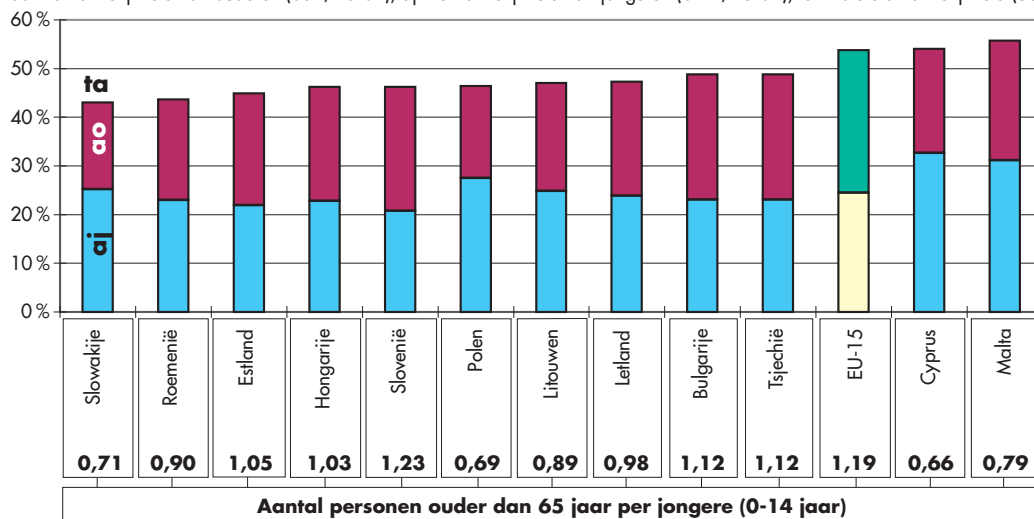
Indicatoren voor de ontwikkeling van de bevolking in de werkende leeftijd (15-64 jaar) tussen 1995 en 2015 in de landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd

10a — Groei-index voor de bevolking in de werkende leeftijd (indexcijfer 100 voor basisjaar 1995)

10b — Omvang afhankelijke populatie in 2015

ao = afhankelijkheid van ouderen (65+/15-64); aj = afhankelijkheid van jongeren (0-14/15-64); ta = totale afhankelijkheid (ao + aj)

Demografische kenmerken

De vertraging in de demografische groei die in de meeste Oost-Europese landen wordt waargenomen, wordt verklaard door de lage vruchtbaarheidscijfers, de hoge sterftecijfers en de aanzienlijke emigratie van de laatste jaren. De vruchtbaarheidscijfers zijn het laatste decennium aanzienlijk gedaald, waardoor de vruchtbaarheid in sommige van deze landen nu lager is dan het communautaire gemiddelde.

De demografische vergrijzing is in deze landen echter niet zo ver gevorderd als in de EU. De oorzaak hiervoor zijn de relatief hoge sterftecijfers.

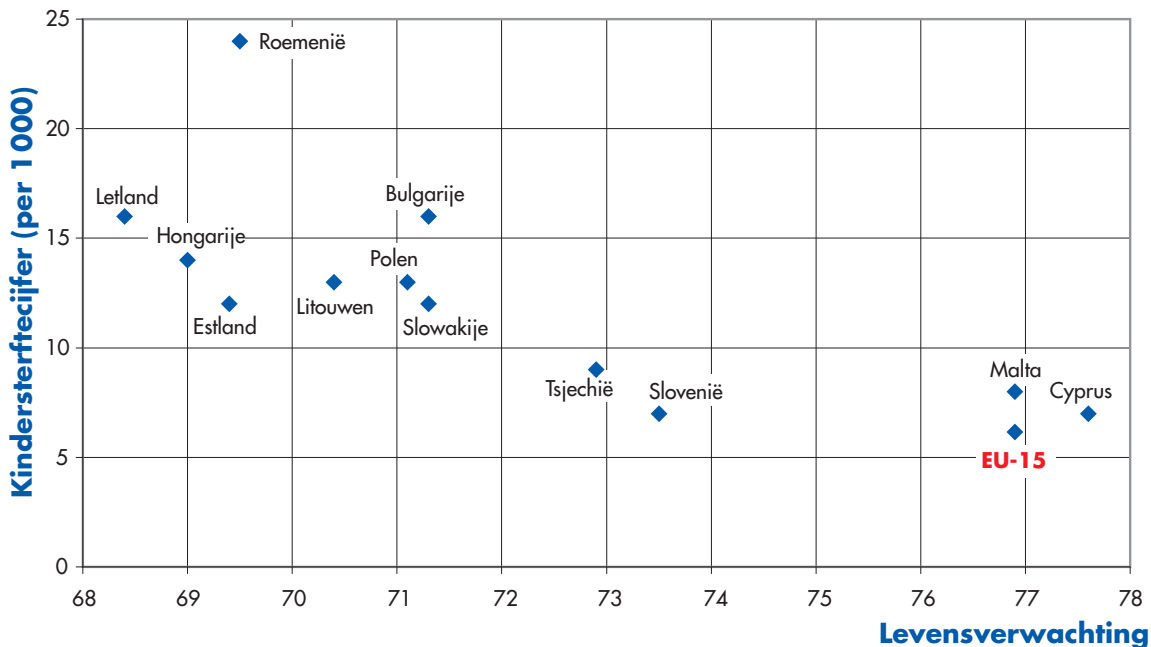
Deze cijfers betreffen zowel kinderen jonger dan een jaar (hoge zuigelingensterfte), als de oudste leden van de bevolking.

In figuur 11 zijn alle landen ingetekend op basis van twee variabelen die over het algemeen een goede indicator voor het ontwikkelingsniveau zijn.

- Als wij atypische gevallen als Malta en Cyprus buiten beschouwing laten — omdat het landen zijn waarvan de sociale en economisch ontwikkeling duidelijk verschilt van die van de andere 10 kandidaat-landen —, zijn voor het verlagen van het sterftecijfer grote inspanningen nodig.
- Slovenië en Tsjechië lijken met een kindersterfte van minder dan 10 per 1 000 in dit opzicht enige vooruitgang te hebben geboekt.
- In Roemenië is de kindersterfte bijzonder hoog en de levensverwachting vrij laag. Samen met de Baltische Staten en Hongarije heeft Roemenië van alle kandidaat-landen het slechtst gepresteerd op het punt van de levensverwachting.

Figuur 11 —

Kindersterfte en levensverwachting bij geboorte in 1995 in de landen die het EU-lidmaatschap hebben aangevraagd

Bronnen: United Nations World Population Prospect 1996 (applicant States) — Eurostat, Demografische statistieken 1997, Basisscenario (EU-15).

Conclusie

Alhoewel later en in geringere mate, zal de vergrijzing van de bevolking ook de Oost-Europese landen treffen. In de helft van deze landen is de druk op het socialezekerheidsstelsel, dat toch al met de nodige problemen kampt, door demografische ontwikkelingen al toegenomen.

Ook zullen deze landen te maken krijgen met een in sommige gevallen aanzienlijke terugloop van de bevolking in de werkende leeftijd, waarmee problemen worden ingeluid die van eenzelfde aard zijn als die waarvoor de Europese Unie zich na 2010 gesteld zal zien. Een toe-

komst van duurzame groei vereist de mobilisering van de bestaande arbeidsreserves. De toekomstige ontwikkelingen in Polen en Slowakije verschillen mogelijk op een aantal punten. Hier zullen duurzame economische groei en het creëren van banen nodig zijn. De kloof tussen de steden en het platteland kan voor deze landen een bijzonder probleem gaan vormen.

Deze landen zullen zich ook voor andere uitdagingen gesteld zien. Zo zal met name het hoge sterftecijfer omlaag moeten.

Bijlage

A. Scenario's voor de toekomstige ontwikkeling van de bevolking van de EU (1995-2015)

Gemiddeld aantal kinderen per vrouw

	1995	2000	2005	2010	2015
Hoog	1,50	1,75	1,87	1,91	1,92
Laag	1,42	1,40	1,40	1,40	1,41
Basis	1,45	1,55	1,60	1,63	1,64
Oud	1,42	1,40	1,40	1,40	1,41
Jong	1,50	1,75	1,87	1,91	1,92

Levensverwachting bij geboorte (mannen)

	1995	2000	2005	2010	2015
Hoog	74,3	75,5	76,9	78,1	79,2
Laag	73,5	73,9	74,3	74,7	75,0
Basis	73,9	74,7	75,6	76,4	77,2
Oud	74,3	75,5	76,9	78,1	79,2
Jong	73,5	73,9	74,3	74,7	75,0

Levensverwachting bij geboorte (vrouwen)

	1995	2000	2005	2010	2015
Hoog	80,7	81,7	82,7	83,7	84,4
Laag	80,1	80,5	80,9	81,3	81,5
Basis	80,4	81,1	81,9	82,5	83,1
Oud	80,7	81,7	82,7	83,7	84,4
Jong	80,1	80,5	80,9	81,3	81,5

Jaarlijks migratieoverschot (in duizenden)

	1995-1999	2000-2004	2005-2009	2010-2014
Hoog	934	977	840	788
Laag	527	391	388	396
Basis	719	654	605	592
Oud	527	391	388	396
Jong	934	977	840	788

B. Methode voor berekening van demografisch en gedragseffect (effect bedrijvigheidsgraad) met betrekking tot veranderingen in de actieve bevolking

Uitgaande van de bevolking in de leeftijdsklasse van 15 tot 64 jaar, per leeftijdsjaar en per geslacht, in 1995, en op basis van demografische projecties voor de bevolking in de leeftijdsklasse van 15 tot 64 jaar, per leeftijdsjaar en per geslacht, tot 2015, gelden voor beide geslachten,

voor P_t = populatie in leeftijdsklasse van 15 tot 64 jaar in jaar t
 $P_{i,t}$ = populatie die in jaar t, i jaar is (waarbij i elke leeftijd tussen 15 en 64 jaar kan zijn)
 $\sigma_{i,t}$ = aandeel van populatie van i jaar in populatie van 15 tot 64 jaar in jaar t, waarbij de vector $(\sigma_{15}, \sigma_{64})_t$ de opbouw per leeftijdsjaar in jaar t weergeeft, zodat $P_{i,t} / P_t = \sigma_{i,t}$ waarbij $\sum \sigma_i = 1$ voor jaar t

en voor $ar_{i,t}$ = bedrijvigheidsgraad voor populatie die in jaar t, i jaar is
 $AP_{i,t}$ = actieve populatie die in jaar t, i jaar is
 AP_t = totale actieve populatie (15 tot 64 jaar) in jaar t

de volgende relaties:

$$AP_{i,t} = ar_{i,t} \times P_{i,t} = ar_{i,t} \times \sigma_{i,t} \times P_t$$

$$AP_t = \sum_i (ar_{i,t} \times \sigma_{i,t} \times P_t)$$

en de variatie in de actieve populatie tussen twee verschillende data, die als volgt wordt weergegeven:

$$\Delta AP = \frac{\sum_i (ar_i \times \sigma_i \times \Delta P) + \sum_i (ar_i \times \Delta \sigma_i \times P)}{\text{demografisch effect}} + \frac{\sum_i (\Delta ar_i \times \sigma_i \times P)}{\text{effect bedrijvigheidsgraad}} + \frac{\varepsilon}{\text{residu}}$$

hetgeen de som is van de twee effecten:

- een bedrijvigheidsgraad-effect, dat wordt uitgedrukt door de variatie in de actieve populatie, waarbij de leeftijdsgroep van 15 tot 64 jaar en de leeftijdsopbouw constant worden gehouden; hiermee wordt de mate van participatie in het arbeidsproces van een gegeven populatie tot uitdrukking gebracht;
- een demografisch effect, dat wordt uitgedrukt door de variatie in de actieve populatie, waarbij de bedrijvigheidsgraad per leeftijdsjaar; het demografisch effect combineert een effect dat is gerelateerd aan de gegeven populatie en een effect dat is gerelateerd aan de leeftijdsopbouw van die populatie.

Aangezien deze methode werd gebruikt voor alle landen van de Unie, is de residuale factor ε , die verband houdt met het discrete karakter van de tijdreeksen, nooit groter geweest dan 2,5 % van de totale variatie. Vandaar dat het residu bij de analyse van de resultaten is genegeerd.

Europese Commissie

Demografisch verslag — 1997

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen

1998 — 34 blz. — 21 x 29,7 cm

ISBN 92-828-0875-0

Prijs in Luxemburg (exclusief BTW): ECU 15